

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Жанна Колоїз

Протокол № _____

« ____ » _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2023 р.

**МОВНІ КЛІШЕ В СУЧАСНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА УЧЕНИЦЬ ПРОФІЛЬНОЇ
ШКОЛИ**

Кваліфікаційна робота студентки групи
УПФм-22 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література),
додаткової спеціальності – 053 Психологія
Самойленко Валерії Віталіївни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Шарманова Н. М.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Самойленко В. В. Мовні кліше в сучасних регіональних медіа як засіб формування комунікативної компетентності учнів та учениць профільної школи : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 110 с.

Кваліфікаційну роботу присвячено проблемі формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення мовних кліше як особливих лінгвістичних знаків у текстах сучасних регіональних медіа. Розглянуто семантико-стилістичні і комунікативно-прагматичні особливості клішованих одиниць, що є запорукою їх вдалого використання в мовній практиці. Окремо увагу приділено специфіці роботи із текстами медійних жанрів на уроках української мови у профільній школі, зокрема йдеться про медіаграмотність сучасних школярів, реалізацію мовного потенціалу кліше задля досягнення виразності мовлення. Розроблено методику формування комунікативної компетентності засобами клішованих одиниць на уроках української мови та в позаурочний час, що передбачає використання комплексу комунікативних вправ, позакласні заходи, пов'язані зі специфікою журналістського фаху.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, мовні кліше, масмедійний дискурс, медійні жанри, публіцистичний стиль, мовні штампи, канцеляризми.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	10
1.1. Поняття «кліше», його диференційні та класифікаційні ознаки	10
1.2. Семантико-стилістичні та комунікативно-прагматичні особливості мовних кліше в сучасних регіональних медіа.....	17
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА УЧЕНИЦЬ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ	34
2.1. Поняття «комунікативна компетентність» у методичній літературі.....	34
2.2. Аналіз чинних програм, підручників у контексті дослідження	42
2.3. Специфіка роботи з текстами медійних жанрів на уроках української мови у старшій школі	56
Висновки до другого розділу	59
РОЗДІЛ 3. УПРОВАДЖЕННЯ СТВОРЕНОЇ МЕТОДИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	62
3.1. Методика формування комунікативної компетентності засобами клішованих одиниць на уроках української мови	62
3.2. Формування комунікативної компетентності здобувачів освіти в позаурочний час засобами кліше	71
Висновки до третього розділу	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ДОДАТКИ	91
ДОДАТОК А	91
ДОДАТОК Б	95
ДОДАТОК В	99
ДОДАТОК Г	103
ДОДАТОК Д	104
ДОДАТОК Ж	108

ВСТУП

Актуальність роботи. На сучасному етапі розвитку мовної освіти в Україні постає потреба в пошуку і впровадженні в навчальний процес нових ефективних шляхів формування й розвитку компетентного мовця, здатного реалізувати себе в житті, відповідати вимогам суспільства. Прагнення підвищити якість української освіти, реалізація її компетентнісної парадигми та розбудова демократичного суспільства визначає прагнення до оновлення й системної, кваліфікованої розбудови філологічної царини у зв'язку із новітніми дослідженням лінгвоодиноць різних рівнів, з-поміж яких особливим комунікативним потенціалом вирізняються мовні кліше. Такі мовні конструкції активно функціонують у текстах ЗМІ, відображаючи ту царину комунікативної діяльності, у якій відбувається швидке реагування на важливі суспільно-політичні, соціально-культурні, воєнно-стратегічні події та простежується вплив мови ЗМІ на формування громадської думки. Вивчення специфіки, комунікативних і стилістичних особливостей кліше в мові мас-медіа є важливим елементом для становлення загальної лінгвістичної теорії з подальшим упровадженням у лінгводидактичний науковий простір.

В умовах компетентнісної освіти особливої ваги набуває проблема формування комунікативних умінь і навичок старшокласників у процесі навчання лексикології, фразеології, стилістики української мови. Студіювання наукових джерел із лінгвістики, масмедійної галузі, лінгводидактики засвідчує, що теорія і практика вивчення медійного дискурсу, мовних одинок, задіяних у ньому, може слугувати основою для покращення процесу формування комунікативної компетентності здобувачів освіти у профільній школі. Теоретичні засади вивчення мовних кліше української мови обґрунтовано у працях лінгвістів (Н. Баландіна, О. Борковська, П. Вишневська, Л. Завгородня, Т. Кокнова, О. Мальована, А. Медведь, Б. Нечипоренко, Ю. Присяжнюк, Н. Романюк, І. Сковронська,

І. Терещенко, Н. Шарманова). У лінгводидактиці і педагогіці до питання про комунікативну компетентність мовця загалом і комунікативно-діяльнісний підхід у навчанні української мови зокрема зверталися О. Антончук, А. Арістова, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, О. Караман, С. Караман, О. Корніяка, Т. Костолович, О. Кулик, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентиліук, А. Погрібна та ін.

У результаті наукових пошуків цих учених з'ясовано значення й своєрідність комунікативної компетентності особистості, виявлено умови, що сприяють підвищенню ефективності комунікативних умінь і навичок учнів. Незважаючи на значні напрацювання у теорії мовних кліше, з'ясування особливостей їх функціонування в текстах різних стилів і жанрів потребують уточнень, зокрема йдеться про комунікативну потенціал кліше в масмедійній сфері. Як свідчить аналіз наукових студій, українській лінгводидактиці бракує спеціальних досліджень, присвячених формуванню комунікативної компетентності старшокласників у процесі опанування тем про клішовані одиниці в медіакомунікації. Актуальність цієї лінгвістичної та методичної проблеми, її практична значущість та недостатня розробленість спонукають до вибору теми магістерської роботи «Мовні кліше в сучасних регіональних медіа як засіб формування комунікативної компетентності учнів та учениць профільної школи».

Мета наукової праці полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні методики формування комунікативної компетентності учнів та учениць старшої школи засобами мовних кліше сучасних регіональних медіа.

Зважаючи на мету роботи визначено **завдання дослідження:**

- 1) з'ясувати й уточнити суть базових понять: мовні кліше, компетентність, комунікативна компетентність;
- 2) обґрунтувати лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності школярів у профільній школі під час опанування поняттями «кліше», «медійні жанри», «публіцистичний стиль»;

3) проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення (програми, підручники) для навчання української мови на профільному рівні з окресленими лінгводидактичними проблемами;

4) розробити методiku формування комунікативної компетентності засобами клішованих одиниць на уроках української мови;

5) розкрити особливості формування комунікативної компетентності під час використання мовних кліше в позаурочний час.

Об'єкт дослідження процес вивчення клішованих мовних одиниць української мови на профільному рівні в закладах загальної середньої освіти.

Предмет наукової роботи принципи, форми, методи та засоби формування комунікативної компетентності у процесі вивчення мовних кліше з текстів регіональної періодики.

За для реалізації завдань використано такі **методи дослідження**:

– теоретичний аналіз (вивчення теоретичних засад дослідження клішованих одиниць, їх диференційних ознак, лінгвостилістичних рис, особливостей функціонування в текстах; аналіз педагогічної, лінгводидактичної літератури для витлумачення змісту поняття «комунікативна компетентність»; з'ясування лінгводидактичного підґрунтя для формування комунікативної компетентності учнів та учениць профільної школи у процесі оволодіння знаннями про мовні кліше, їх комунікативну цінність для мовлення сучасної медіацарини);

– критичний аналіз (вивчення проблем вирізнення кліше з-поміж подібних мовних одиниць у контексті сучасної теорії кліше та меж фразеології, дискурсології тощо; узагальнення наукових доробок з проблеми дослідження для розроблення методики формування комунікативної компетентності засобами клішованих одиниць на уроках української мови та в позаурочний час);

– теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про такі поняття, як-от: «мовне кліше», «фразеологізм», «штамп», «канцеляризм» та їхні взаємозв'язки в системі мови);

- системний аналіз (добір фактичного мовного матеріалу, його групування, аналіз);
- описовий метод (опис особливостей структури і семантики мовних кліше в текстах періодичних видань сучасних регіональних ЗМІ).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що розкрито сутність мовних кліше з регіональних масмедіа та їхні лінгводидактичні аспекти формування комунікативної компетентності профільної школи учнів та учениць; визначено компоненти комунікативної компетентності; розроблено методiku формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення тем, пов'язаних із кліше одиницями регіональних ЗМІ з урахуванням лінгвістичних засад вивчення кліше та лінгводидактичних принципів навчання української мови у профільній школі.

Теоретична значущість наукової праці полягає в системному аналізі проблеми формування комунікативної компетентності в учнів та учениць профільної школи засобами мовних кліше української мови, репрезентованих у царині регіональних медіа.

Практичне значення кваліфікаційної роботи: результати дослідження сприятимуть розробленню окреслених проблем щодо вивчення мовних кліше в сучасній українській лінгвістиці, можуть бути використані для підготовки уроків української мови у старшій школі, а також організації позаурочної роботи з дисципліни (шкільні гуртки юних філологів, журналістів, організація роботи з випуску шкільної газети чи ведення вебсайту школи чи класу тощо).

Апробація результатів дослідження. Взяла участь у таких конференціях: Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Образне слово Придніпров'я» (23 грудня 2021 року, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми дослідження української мови й методики її навчання в закладах загальної середньої та вищої освіти» (16–17 лютого 2023 року, Полтавський національний педагогічний університет імені

В. Г. Короленка); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція *«Не розум від книг, а книги від розуму створились» (присвячена 300-літтю від дня народження Григорія Сковороди)»* (28 лютого 2023 року, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка); III Міжнародна науково-практична студентсько-учнівська конференція *«Мовні виміри світу»* (20 квітня 2023 року, Житомирський державний університет імені Івана Франка); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція *«Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики»* (11 травня 2023 року, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини); *Наукові читання молодих дослідників до Дня слов'янської писемності* (17 травня 2023 року, Криворізький державний педагогічний університет); Міжнародна науково-практична конференція *«Менеджмент у сучасному закладі освіти: проблеми, пошуки, перспективи»* (25 травня 2023 року, Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка).

З теми дослідження опубліковано статтю: Самойленко В. Семантико-стилістичні особливості мовних кліше в регіональних мас-медіа. *«Не розум від книг, а книги від розуму створились» (до 300-ліття від дня народження Григорія Сковороди)»* : зб. тез за матеріалами Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 лютого 2023 року) / упор. : Т. Скуратко. Тернопіль, 2023. С. 94–97.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та підрозділів до них, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаної літератури, що містить 98 позицій та 6 додатків. Повний обсяг наукової праці – 110 сторінки, із яких – 74 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

1.1. Поняття «кліше», його диференційні та класифікаційні ознаки

Методика навчання української мови, яка орієнтується на досягнення того чи того мовного явища, визначається передовсім станом розроблення самого теоретичного курсу мови. Лінгводидакти одностайні в думці про те, що процес опанування мови – це «засвоєння основ лінгвістики, тобто певної сукупності мовних знань, що забезпечують формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних кожній людині упродовж життя, це мовна компетенція» [47, с. 18]. Відтак методика не може функціонувати чи розвиватися безвідносно до мовознавства, до лінгвістичної думки в її сучасному стані, а отже має збагачуватися й удосконалюватися разом із розвитком мовознавчої царини. Одним із тих питань, які викликають дискусії й вимагають поглибленого вивчення, є визначення статусу клішованих одиниць у загальній системі лінгвальних знаків, що сприятиме методичному осмисленню й опрацюванню цієї проблеми. У зв'язку з цим варто щонайперше звернути увагу на потрактування кліше в лінгвістичних студіях, аби з'ясувати, які методи, прийоми, засоби варто застосувати у процесі вивчення цих мовних одиниць учнями старших класів.

Як відомо, досвід людської поведінки в різноманітних, почасти схожих життєвих ситуаціях закріплюється й зберігається у традиціях певного етносу та його мовному коді. Фрази, якими мовці послуговуються в повсякденному житті, стають переважно стереотипними. Вони дають змогу передбачати поведінку людини у стандартних ситуаціях, що, у свою чергу, уможлиблюють появу шаблонних мовних реакцій і сприяють створенню мовних формул, здатних нівелювати потребу щоразу будувати нові конструкції у процесі комунікації [4, с. 3].

Стереотипні фрази повсякчас привертають увагу науковців. У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів розуміємо апелювання до таких понять, як-от: «мовна формула-штамп» (М. Пещак), «канцелярський вислів-кліше» (Н. Сологуб), «стійке сполучення слів» (Д. Горбачук), «мовне кліше» (Н. Романюк, Н. Шарманова) тощо. Усі наведені вище лінгвістичні терміни мають майже тотожне визначення: це стандартні відтворювані засоби мови, які регулярно повторюються в певних контекстах та є ознаками певного стилю або акту комунікації [60, с. 82]. Утім, найуживанішим на сьогодні є термін «мовне кліше». Зауважимо, що штамп позначає «стертий, колись образний вислів, стилістично не вмотивований словесний повтор, який створює негативний стилістико-смісловий ефект. Основною причиною породження штампів є відсутність в авторській мові тих засобів, які допомогли б швидко, зручно й економно висловити думку» [78, с. 85].

На думку Н. Шарманової, «фразеологічні одиниці, мовні штампи, ситуативні кліше, терміни, прислів'я та образні висловлювання належать до тих одиниць, що ускладнюють та уповільнюють процеси оперативного обміну інформацією під час міжмовного спілкування» [90, с. 515]. Ці реалії стають надміру вживаними через привернення загальної уваги, часте їхнє повторення не викликає інтересу до теми розповіді чи то в усному, чи то в писемному мовленні [73, с. 327]. Отже, що ототожнення мовного кліше і штампа стало можливим і тому, що обидва явища мають схожу природу та походження, оскільки вирізняються «відтворюваністю».

Н. Романюк узагальнює цю дилему такою думкою: вчені, уникаючи терміна «кліше», використовують поняття «штамп», надаючи йому значення так званої ланки між загальною мовленнєвою практикою й індивідуальною творчістю, тобто фактів стилю [71, с. 34]. Б. Нечипоренко стверджує, що визначальною характеристикою штампів, яка й дозволяє розмежувати це поняття з поняттям «мовне кліше», є те, що штампи були колись влучними виразами, які з часом перетворилися в заготовки на всі випадки життя і зміст яких стерся [52, с. 25–26.]

Відтак, у межах сучасної лінгвістичної парадигми поняття «кліше» характеризується неоднозначністю визначення і розглядається в межах розмовних формул, шаблонних фраз, стійких конструкцій, мовних штампів, стереотипних висловлювань. Як слушно зауважує Н. Шарманова, дефініція «кліше» в лінгвістичній царині має бінарні вектори, адже водночас номінує феномен мови та виступає матеріалізованим вираженням кліше свідомості [84, с. 113].

Стереотипні одиниці в мовознавстві ХХ ст. розглядалися переважно в роботах із фразеології, де проблемі кліше відводиться досить скромне місце або взагалі не згадується. У зв'язку із фразеологічною теорією ці лінгвоодиниці досліджували В. Карнюшина, І. Загоруйко, С. Лещак, Л. Скрипник, В. Ужченко. Як правило, науковці виокремлюють кліше в окремий клас лексико-фразеологічних одиниць, обираючи різні критерії для розуміння диференційних ознак, як-от: частотності відтворюваності в мовленні (Н. Вишневська, Н. Шарманова, В. Янчевська), появи їх у конкретних умовах мовленнєвого акту та у стереотипних ситуаціях-контекстах (Т. Кокнова, Н. Романюк, Н. Рябокінь). У своїх публікаціях учені зауважують, що реалізація семантики кліше відбувається в реальному контексті, який, залежить від «вибору того чи того слова або вислову, зумовленого спрямуванням на певний комунікативний ефект» [71, с. 55].

Упродовж останнього 10-ліття ХХІ ст. поняттю кліше приділено більше уваги, адже науковці виокремлюють його як самостійне мовне явище, відділяючи від фразеології (Н. Шарманова, Н. Романюк та ін.).

Дослідники відокремлюють кліше від фразеологізмів і від вільних словосполучень за різними критеріями. Так, І. Загоруйко, В. Карнюшина, С. Лещак за основу беруть ситуативну знаковість і стандартизованість мовних одиниць, які є фіксованими для кожної статусної ролі, і, на відміну від ідіом, позбавлені емоційного забарвлення. Натомість Н. Вишневська, Н. Шарманова наголошують на їхній високій частотності використання, на короткій структурі та на вживанні їх у типових ситуаціях [10; 84–92].

Кліше як стійкі одиниці, що репродукуються в мовленні, як власне, і фразеологізми, часто збігаються з останніми за формою. Водночас фраземам притаманне деякою мірою переосмислення значення, на відміну від кліше, що часом не набувають навіть часткового переосмислення. Відмінність кліше від власне фразеологізмів мовознавці також спостерігають у їхній образності, яка у клішованих одиниць виражена скромніше. Н. Вишневська, зважаючи на критерій функціональності, кваліфікує фразеологізми як частину кліше, що розглядаються як особливий вид усталених високочастотних комунікативних одиниць і фразеологічного, і нефразеологічного характеру, різноманітних за структурою і стильовою належністю, закріплені за типовими життєвими ситуаціями і прийняті певним мовним колективом на певному етапі розвитку суспільства [10, с. 34].

Окремих зауважень потребують питання, що стосуються ознаки кліше як окремого мовного явища. На думку Н. Романюк, появу кліше спричинило багато чинників, а саме: соціальна стандартизація, повторюваність і відтворюваність у процесі спілкування, частотність вживання [71, с. 157].

Насамперед варто звернути увагу на таку якість кліше, як соціальна стандартизація, що виникає в результаті міжособистісної комунікації в неодноразово повторюваних ситуаціях, стаючи підґрунтям для своєрідних ритуалів людських взаємин. Особливості такої комунікативної поведінки сприймається та засвоюються представниками одного мовного колективу з дитинства у процесі навчання та виховання, а відтак має автоматичне відтворення. Людській свідомості властиве таке відображення часто повторюваних ситуацій, тому воно виробляє відповідні психологічні стандарти, вербалізовані в мові у вигляді кліше. Інакше кажучи, у мовній практиці закріплюється і зберігається комунікативний досвід лінгвоносіїв у типових ситуаціях [10, с. 33].

Як стверджує І. Грабовська, відтворюваність клішованих одиниць досягається за допомогою різного ступеня стандартизації форми і смислу. Мовні кліше реконструюються носіями мови в готовому вигляді подібно до

слів чи фразем. Проте вони не завжди незмінні, часто кліше відтворюються з деякими варіаціями, що свідчить про можливість їх творення за обмеженою структурно-семантичною моделлю [20, с. 50]. Отже, ознака відтворюваності є основною для виділення кліше і може виявлятися більшою чи меншою мірою.

Іншою важливою ознакою клішованих одиниць є повторюваність у спілкуванні різних мовців і за різних обставин, пов'язана із закріпленістю розмовних кліше за стандартною комунікативною ситуацією. Стереотипна ситуація породжує мовні кліше, а власне повторюваність ситуацій змушує мовців застосовувати відповідні формули їх вираження [15, с. 10].

Важливою рисою мовних кліше можна вважати й частотність їх функціонування в мовленні. Значна частина цих лінгвоодиниць відтворюється в розмовному мовленні, яке є основною формою спілкування та обслуговує побутові комунікативні ситуації [20, с. 50–51].

У своїй роботі ми використовуватимемо витлумачення кліше, що пропонує у своїх наукових студіях Н. Шарманова, яка під мовним кліше розуміє «регулярну (постійну) комбінацію вербальних знаків, що є автономними лінгвістичними утвореннями із заданими за традицією значенням і формою» [84, с. 114]. У зв'язку з викладеним вище можемо підсумувати таке: мовне кліше – це окремий вид усталених комунікативних одиниць, часто вживаних і відповідно закріплених за схожими життєвими ситуаціями; вони прийняті окремим мовним колективом на певному етапі розвитку суспільства. Це такі лінгвоодиниці з постійним складом, усталені щодо форми й компонентів, часто знайомі людині на звуковому й змістовому рівні, з характерною відтворюваністю готових мовних блоків за умов семантичного членування, характерного для вільних словосполучень.

Аналіз наукової літератури продемонстрував, що в сучасному мовознавстві й досі не вироблене усталене потрактування й обсяги терміна «мовне кліше», не впроваджено єдиної класифікації цього поняття. У вузькому розумінні кліше називає лише слова та незначні за обсягом

словосполучення, які вживаються для передачі інформації в конкретних комунікативних ситуаціях, а саме: початок розмови, її продовження або завершення, вираження емоційних переживань у стандартних ситуаціях (привітання, прощання, співчуття, вітання) тощо [9, с. 31].

У широкому розумінні мовні кліше співвідносять з поняттям мовного стереотипу, що уможливорює охоплення ширших синтаксичних конструкцій – словосполучень і речень, які в семантичному і стилістичному розрізах виявляють себе як перифрази та лозунги [60, с. 32]. Стереотип є міждисциплінарним поняттям: його суть витрактують через тісний зв'язок між світом, свідомістю, соціумом, культурою та мовою. Схожість стереотипів із мовними кліше простежується на рівні характеристики іншого народу, уявлень однієї нації про культуру іншої: загальні поняття, норми мовного спілкування, поведінки, категорії [71, с. 269].

О. Грибок, вивчаючи стереотипи окремої лінгвокультурної спільноти, дає таке витлумачення цього поняття: «стале детерміноване культурою генералізоване уявлення про предмет, явище, ситуацію, дії, поведінку тощо» [21, с. 7]. Утворення стереотипних уявлень, стверджує дослідниця, ґрунтується на когнітивних процесах, пов'язаних за змістом стереотипів та частотою вживання мовних одиниць. Водночас останні варто розуміти як мовну форму об'єктивації ментального уявлення та як стереотипну жанрово-стилістично марковану словесну формулу, виражену кліше, штампами, канцеляризмами, універсальними словами, складеними назвами, мовними шаблонами, розмежування яких і досі не є загальноновизнаним. Вона пропонує послуговуватися поняттям «мовні кліше» і серед них розрізняти етикетно-ритуальні формули та колокації, які є маркерами жанрово-стилістичної специфіки текстів [21, с. 8–9]. Отже, у площині нашого вивчення клішованих одиниць у зв'язку із стереотипними моделями їх виникнення варто звернути увагу на явище колокації.

Н. Лотоцька визначає, що колокації – це регулярно відтворювані конструкції, що видобуваються з пам'яті як готові утворення безпосередньо

під час мовлення, подібно до простих слів [41, с. 122]. Можемо стверджувати разом із дослідницею, що на лексичному рівні колокації – це типове і постійне оточення слова, вказівка на його традиційну зустрічальність. Таким чином, під колокаціями розуміють характерні словосполучення, які часто зустрічаються та поява яких поруч один з одним ґрунтується на регулярному характері взаємного очікування і задається не граматичними, а суто семантичними чинниками [41, с. 122–123].

В. Гавриленко та В. Коломієць зауважують, що вивчення самого явища кліше, не є самоціллю, адже кліше – це мовний стандарт, готовий стійкий оборот, мовний інструмент, яким потрібно вміло користуватися та розмежовувати від інших понять [14, с. 234]. Наприклад, у перекладацькій справі часто виникає потреба у правильній адаптації кліше, на чому наголошують дослідники і вважають за потрібне зважати на різницю в структурі мов (наприклад, англійська мова більш аналітична, українська – синтетична), різницю в культурі, і відповідно в образності і можливих способах колокації мовних одиниць [14, с. 236]. А відтак, розуміємо, що клішовані одиниці набувають певного сенсу не ізольовано, а лише в контексті, оскільки значення зумовлено типовим і постійним оточенням того чи того слова.

Можемо підсумувати, що процес створення кліше може тривати значний проміжок часу, піддається впливу різних чинників, провідними із яких є повторюваність, частотність вживання, стандартизація, стереотипізація в межах певного соціуму. Мовні кліше охоплюють практично всі сфери мовленнєвої діяльності та лінгвістичні явища, якими оперує мовець у процесі міжособистісної взаємодії. Як стало зрозуміло у процесі наукового осмислення поняття «мовне кліше», вони відрізняються від вільних словосполучень з зв'язку із властивою їм стійкістю форми та відтворюваністю; від афоризмів, крилатих висловів, приказок – притаманним цим мовним одиницям повчальним характером. На відміну від штампів, кліше не мають стертої семантики, вони зберігають свою виразність, також

не варто їх уподібнювати до фразеологічних зворотів, адже перші характеризуються значно більшою самостійністю: вони повністю або частково втрачають переносне значення. А відтак кліше є універсальним явищем у мовній системі, не ототожнюване з іншими поняттями, що транслює стереотипи мислення комунікантів і дає змогу мовцеві успішно досягати поставленої комунікативної мети, при цьому не втрачаючи своєї виразності.

1.2. Семантико-стилістичні та комунікативно-прагматичні особливості мовних кліше в сучасних регіональних медіа

Як зазначалося вище, на сьогодні феномен мовних кліше залишається маловивченим, але ці мовні одиниці заповняють сучасну українську пресу. Кліше по праву можна вважати особливими лінгвоодинаціями, характерними для мови українських медіа, оскільки вони сприяють вербалізації національно-культурних смислів того чи того етносу, надають підґрунтя для здійснення інформаційних маніпулятивних дій колективну свідомість споживача масмедійного продукту. Такі мовні одиниці у медіадискурсі розглядають у межах інтеракційної, відкритої системи, якій властивий набір кодів і субкодів, основне призначення яких полягає у продукуванні й розумінні мови журналістських, публіцистичних текстів, у відображенні їх специфіки загалом [91, с. 385].

Звертаючи увагу на тексти публіцистичного стилю, підкреслимо, що вони демонструють актуальні суспільно-політичні, економічні проблеми, питання культури, а від початку повномасштабного вторгнення на територію України російських окупаційних військ на перших шпальтах фігурує інформаційні повідомлення про перебіг воєнних дій. У текстах масмедійних жанрів автор, як правило зосереджений на подачі матеріалу за принципами логічності та послідовності структуризації, на інформативності, ідейному осмисленні, емотивно-експресивній оцінці описуваних подій. Увага

дослідників на сьогодні приділена питанню про те, якими мають бути ці готові структурно-змістові блоки в текстах мас-медіа, інтернету, реклами тощо. Серед переваг уживання кліше в медійних текстах називають: ефективну репрезентацію медіаподій, логізацію викладу, подачу великої частини інформації її найпростішими елементами, лаконізм, місткість, економію мовних і творчих зусиль автора, економію мисленнєвих зусиль автора і читача, масовий мовний вплив тощо [85, с. 83].

Регіональна преса є основним джерелом інформації про події міста чи області, про особливості функціонування місцевих державних установ різних рівнів. Саме тому дуже важливою є відповідна якість інформаційного продукту, створеного регіональною пресою, адже інформаційне наповнення регіональних газет має відповідати очікуванням читачів [79, с. 174–175]. Проаналізувавши особливості вживання різноманітних лінгвоодиниць у текстах сучасних регіональних медіа (газети та інтернет-ресурси Дніпропетровщини) можемо більш детально схарактеризувати специфіку семантико-стилістичного й комунікативно-прагматичного функціонування мовних кліше.

Попередньо ми визначили, що мовні кліше – це стійкі, короткі за формою та неоднорідні за граматичною структурою вислови, що відтворюються в типових мовних контекстах і ситуаціях. Структурні типи клішованих одиниць номінативного характеру відповідають моделі стійкого словосполучення нефразеологічного типу.

Зважаючи на наукові студії із синтаксису, можна розподілити мовні кліше на двокомпонентні й багатоконпонентні структури. У журналістських текстах масмедійного характеру здебільшого функціонують двокомпонентні кліше з такою граматичною організацією є:

1) іменник + іменник у родовому відмінку: *виконання нарядів* (ШК, 25.06.2021, с. 6); *оформлення документів* (ШК, 01.10.2021, с. 4); *запорука успіху* (ШК, 06.07.2021, с. 5); *вимога часу* (3, 08.09.2021); *обсяги виробництва* (ШК, 25.06.2021, с. 7); *виклик сьогодні* (ШК, 25.06.2021, с. 7);

прийом документів (ЧГ, 25.06.2021); *вихід з кризи* (З, 08.09.2021); *команда одностудців* (ВП, 20.05.2020); *пункти вакцинації* (ВП, 20.07.2021);

2) дієслово + іменник у знахідному, місцевому чи орудному відмінку: *отримав травму* (ШК, 15.09.2021, с. 3); *усувати недоліки* (ШК, 15.09.2021, с. 6); *здійснює контроль* (ШК, 15.09.2021, с. 9); *зробити щеплення* (ЧГ, 26.08.2021); *трудитися на (цьому) терені* (ШК, 27.11.2021, с. 8);

3) іменник + прикметник: *комплексна перевірка* (ШК, 15.09.2021, с. 9); *командна робота* (ШК, 25.07.2021, с. 4); *головний девіз* (ШК, 15.07.2021, с. 7); *важливий гвинтик* (ШК, 15.07.2021, с. 7); *карантинні обмеження* (ЧГ, 05.08.2021); *великодній кошик* (З, 15.04.2021); *свідомий громадянин* (ШК, 16.04.2021, с. 16); *грошові винагороди* (ШК, 21.05.2021, с. 3); *культурний осередок* (ВП, 21.07.2020); *капітальні ремонти* (ВП, 22.06.2021); *косметичний ремонт* (ВП, 18.10.2021); *гірницька удача* (ШК, 21.09.2021, с. 6); *чоловіча професія* (ШК, 21.09.2021, с. 3);

4) дієслово + прислівник: *не стоїть осторонь* (ШК, 06.07.2021, с. 4);

5) іменник + іменник з прийменником: *сертифікат про вакцинацію* (ЧГ, 26.08.2021); *криза в енергетиці* (З, 01.09.2021); *політик з досвідом* (ВП, 29.09.2020); *пам'ять про подвиг* (ШК, 06.05.2021, с. 2).

На сторінках друкованих засобів масової інформації Криворіжжя та їхніх офіційних інтернет-сторінках натрапляємо на двокомпонентні мовні кліше, які увиразнюють ту інформацію, про яку йде мова в газетній статті, подекуди емоційно насичують розповідь про звичайні робочі будні гірників. Наприклад: *Власна безпека – таке поняття повинно бути у кожного шахтаря в крові* (ШК, 25.06.2021, с. 2); *Хочеться також зазначити, що шахта «Гвардійська» стала кузницею кадрів* (ШК, 25.06.2021, с. 4).

Журналістські тексти безпосередньо відображають специфіку промислового краю, де праця шахтаря викликає повагу і захват, тому мовні кліше досить емоційно й водночас влучно передають значущість цієї важкої професії. На підтвердження нашої думки звернемо увагу на такі текстові ілюстрації: *Підприємство багате на трудові династії, ми пишаємося своїми*

почесними ветеранами та молоддю, які є **золотим фондом** комбінату (ШК, 20.07.2021, с. 2); Вони писали про **нелегку шахтарську працю**, знаходили **влучні слова** та доречні яскраві світлини для газетних публікацій (ШК, 01.10.2021, с. 6).

Як свідчить фактичний матеріал, кліше різного типу можуть поєднуватися, розширюватися за рахунок компонентного складу один одного. Наприклад: *Павлоградський міський голова Анатолій Вершина забив тривогу в соцмережах через кризу в енергетиці* (З, 01.09.2021); *АТ «Кривбасзалізрудком» не стоїть осторонь питань, які стосуються забезпечення чистоти й порядку в районі впливу виробничої діяльності, тому проводить заходи з пилопридушення* (ШК, 06.07.2021, с. 4); *У Кривому Розі триває вакцинація від коронавірусу у стаціонарних пунктах щеплення* (ЧГ, 19.10.2021).

Проаналізовані мовні кліше відображають різноманітну проблематику, від чого їхні структурні компоненти демонструють лінгвістичні пошуки авторів газетних текстів, їхнє прагнення урізноманітнити, лаконічно висловити думку, відшліфувати вислови в конкретних комунікативних ситуаціях, водночас надаючи їм «власного обличчя». Наприклад: *глобальний екопроект* ← *глобальний екологічний проєкт*, *«антиколомойський» закон* ← *закон проти Коломойського*. Такі мовні кліше фіксуємо в ілюстраціях: *Завдяки глобальному екопроекту та безстроковій акції #Дніпро_квітучий таке висаджування допомагає всім нашим паркам: оновлюється зелений фонд* (ВП, 03.11.21); *Суддя не застосувала «антиколомойський» закон у справі купівлі-продажу акцій банку* (З, 05.11.2021).

Значна кількість проаналізованих одиниць засвідчила, що мовні кліше поєднуються в межах одного речення, підсилюючи емоційний та інформаційний зміст. Наприклад: *Відвідати її (виставку) можна лише з урахуванням усіх вимог червоної карантинної зони* (ВП, 04.11.21).

Фактичний матеріал демонструє, що колокації відіграють істотну роль в мові регіональної преси, оскільки вони роблять її більш цікавою і

наповненою. Нагадаємо, що власне колокація передбачає поєднання слів, що часто зустрічаються та поява яких поруч один з одним ґрунтується на регулярному характері взаємного очікування і є семантично зумовленою» [15, с. 17]. Наприклад: *Приємно, що з року в рік **трудова естафету ветеранів приймає молоде покоління шахтарів**, яким сьогодні доводиться* (ШК, 20.07.2021, с. 3); *У Кривому Розі **реалізується унікальна для України програма підтримки жителів у сфері оплати комунальних послуг*** (ЧГ, 17.12.2020).

Мовні кліше функціонують на базі речень різних структурно-граматичних типів: здебільшого це складні підрядні речення, прості ускладнені речення, речення, які складаються із власне кліше побажання, заклику, як-от: *Будьте здорові!; Слава Україні!; Смерть ворогам!* Наприклад, кліше виступає як підрядна частина складного речення: *Напередодні найголовнішого свята країни треба згадувати тих, хто доклав своїх рук для того, щоб **багатовічна мрія українців втілилася в життя*** (ЧГ, 01.09.21); *Бережіть себе, **дотримуйтеся правил карантину. Будьте здорові!*** (ШК, 16.07.2021, с.12); *Криворізький залізорудний комбінат – це легендарне підприємство з **величною історією та своїми традиціями, які наповнюються новим змістом*** (ШК, 25.06.2021, с. 2). Мовні кліше зі структурою простого речення оптимально транслюють основну функцію новітніх ЗМІ, яка полягає не стільки в інформуванні реципієнтів, скільки в інтерпретації того, що відбувається в соціумі. Власне, йдеться про медіакартину дійсності, навіювану масовому адресату за допомогою медіа [91, с. 388].

Окрім структурно-граматичних особливостей мовних кліше, звертаємо увагу на семантичні різновиди, а також специфіку комунікативної реалізації, прагматичний вияв. Таким чином, можна розмежувати проаналізовані кліше на дві значні тематичні групи, а саме: суспільно-політична та соціально-культурна орієнтація цих мовних зворотів.

Вивчивши особливості інформаційного наповнення того чи того регіонального видання, звертаємо увагу на значну чисельну перевагу клішованих одиниць, що належать до суспільно-політичної сфери, описують події сучасності, мають здебільшого соціально-політичний підтекст і викликають чи не найбільше зацікавлення в читацької аудиторії. Саме попит на інформацію диктує наявність відповідних статей у медіа, написання яких потребує вкраплення політичних або соціальних кліше. Найактуальнішими подіями суспільного життя у 2022 році стали воєнні події, які й нині є наскрізним явищем у житті українців. Вони вплинули на інформаційний простір регіональних медіа і стали найобговорюванішою темою, крізь призму якої можна розглянути й інші актуальні питання: суспільно-культурні, економічні проблеми, спортивні події тощо.

Досить показовими й часто вживаними в текстах ЗМІ є кліше, які репрезентують політичне життя України й регіону. Наприклад: *позачергові вибори* (З, 05.11.2021); *політичне життя* (З, 05.11.2021); *політичний почерк* (З, 05.11.2021); *земельна реформа* (ВП, 05.11.2020); *ринок землі* (ВП, 05.11.2020); *велике будівництво* (З, 05.11.2021) та ін. Виразну суспільно-політичну оцінку подій засвідчують інформаційні фрагменти, які відображають критику й аналітику вчинків влади часів В. Януковича, П. Порошенка та В. Зеленського. Наприклад: *Однак різко повернувся з початком Майдану, оголосивши себе чи не найголовнішим борцем з «диктаторським режимом»* (ВП, 28.10.20); *Актор, фотомодель і екс-губернатор Дніпропетровщини Олександр Бондаренко повертається у політичне життя* (З, 05.11.2021); *Великого будівництва тоді так і не склалось* (З, 05.11.2021) тощо.

Натомість з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України кліше політичної тематики набувають іншого звучання, вони покликані звернути увагу читача на дії місцевої влади, які описані як максимальна підтримка населення. У дібраному мовному матеріалі не засвідчено жодних критичних зауважень, окрім негативної

оцінки ворога: *активні бойові дії* (ЧГ, 20.03.2022), *оборона міста* (ЧГ, 31.03.2022), *умови воєнного стану* (ЧГ, 31.03.2022), *внутрішня евакуація* (ЧГ, 12.04.2022), *повітряні тривоги* (ЧГ, 14.04.2022), *агресія Росії* (ЧГ, 12.04.2022) та ін. Наприклад: **Військова адміністрація Кривого Рогу** організувала відправлення дітей-сиріт за кордон – на тимчасове проживання, подалі від **повітряних тривог і страхіть війни** (ЧГ, 14.04.2022); Також у нашому місті у зв'язку з небезпекою через **агресію Росії** було проведено **внутрішню евакуацію**: в північні райони міста Кривого Рогу тимчасово евакуйовано мешканців з мікрорайонів, які знаходяться біля **військових частин, та з південної частини міста** (ЧГ, 12.04.2022). Наведені ілюстрації демонструють активний вжиток кліше на позначення воєнних реалій, які засвідчують соціальну стандартизацію мислення українців, зокрема й криворіжців у важкі і психологічно виснажливі часи.

Як свідчить опрацьований фактичний матеріал, кліше політичної семантики досить часто функціонують в одному інформаційному контексті із контентом кліше, який засвідчує економічне становище країни, питання, пов'язані з енергетикою, газотранспортною інфраструктурою, системою соціального захисту тощо. Наприклад: *Завдяки важкому труду мужніх людей створюється **потужний економічний потенціал, який і є міцним фундаментом** суверенітету та незалежності нашої держави, яка цього річ відзначатиме своє 30-річчя* (ШК, 20.07.2021, с. 2); *Він вважає, що спекулятивні низькі ціни на **ринку електроенергії та ручне управління ним** змушують енергогенеруючі компанії **працювати у збиток*** (ЧГ, 21.07.2021).

Звернімо увагу: задля демонстрації тієї ситуації, яка склалася в економічній царині країни і міста під час війни, ужито кліше **економічний фронт**: *Кривий Ріг успішно забезпечує **економічний фронт** – у місті відновили роботу об'єкти бізнесу* (ЧГ, 31.03.2022). Порівняймо з тими одиницями, які зараз активно побутують у мовленні українських медіа, зокрема й регіональних: *освітній фронт* (ЧГ, 31.03.2022); *мовний фронт* (ВП, 09.11.2022); *культурний фронт* (З, 24.08.2022) тощо. Схожого

інформаційно-емоційного насичення набуває урочисте мовне кліше *славетний регіон*, що має викликати в читача почуття захоплення рідним краєм, нагадати про його величну історію, героїчне минуле й сьогодення: *Газівники вдячні кожному криворіжцю, який вже сплатив за надані газопостачальною компанією послуги, тим самим підтримавши економіку нашого славетного регіону та України* (ЧГ, 31.03.2022).

Життя Криворізького регіону відображають кліше, що ілюструють соціальний аспект життя містян, як-от: *міська програма* (ЧГ, 10.11.2021); *муніципальна програма* (ЧГ, 10.11.2021); *кошти міського бюджету* (ЧГ, 02.12.2020); *за ініціативи мера міста* (ЧГ, 10.11.2021) та ін. Наприклад: *Програма передбачає за кошти міського бюджету обладнати сучасними високотехнологічними станціями доочистки води лікарні, школи, дитячі садочки та багатоквартирні будинки* (ЧГ, 02.12.2020); *У Кривому Розі для допомоги мешканцям багатопверхівок продовжує діяти міська програма з оновлення ліфтів – вже замінено 605 одиниць* (ЧГ, 10.11.21) та ін.

Робота в соціальній сфері передбачає розв'язання проблем, що стосуються збереження здоров'я і добробуту громадян, і тому кліше, які засвідчують проблеми в галузі охорони здоров'я, також регулярно вживаються в регіональних медійних текстах. Наприклад: *Як проходять карантинні рейди у Новомосковську* (З, 05.11.2021); *Майже 3 тисячі підлітків області зробили щеплення від корона вірусу* (З, 05.11.2021); *За порушення правил карантину є адміністративна відповідальність – стаття 44-3 (КУпАП): якщо люди перебувають у транспорті без вдягнутих засобів індивідуального захисту – штраф від 170 до 250 грн.* (ВП, 10.11.21).

Схожих конотацій набувають й мовні кліше, поширені в журналістській практиці тих видань, що обслуговують підприємства міста і роблять акцент на виробничій діяльності, охороні праці шахтарів. Наприклад: *На шахті були запроваджені нові системи розробки (способи відбійки й видобутку руди), нові паспорти кріплення виробок. Це значно вплинуло на вихід з кризи структурного підрозділу* (ШК, 04.06.2021, с. 4);

*Завод має потужну базу, є можливості, проте недостатньо **трудових ресурсів** задля збільшення **обсягів виробництва** (ШК, 04.06.2022, с. 2).*

Актуальною для Криворізького регіону проблемою є екологічна, що набула поширення в мовній практиці журналістів й передбачає уживання клішованих одиниць із таким семантичним навантаженням, як-от: *забруднення довкілля* (ШК, 21.05.2021, с. 16); *вирубка лісів* (ШК, 21.05.2021, с. 16); *екологічна свідомість* (ШК, 16.04.2021, с. 16); *екологічні права* (ШК, 16.04.2021, с. 16) та ін. Наведемо відповідні контексти, у яких подібні лінгвоодиниці надають масмедійному продукту емоційного напруження, підкреслюють складність соціально-екологічних проблем. Наприклад: *Ювілейний рік Всесвітнього дня вишиванки присвячений українській традиційній музиці та **проблемам висихання річок, вирубці лісів і забруднення довкілля** пластиком* (ШК, 21.05.2021, с. 16); *Виконком Тернівської районної у місті ради привертає увагу до проблеми збереження ранньоквітучих рослин, необхідності прояву **екологічної свідомості** та закликає взяти участь в акції «Не зривати, не продавати і не купувати первоцвіти»* (ШК, 16.04.2021, с. 16); *Кожен свідомий громадянин повинен проявляти природоохоронні навички та почуття **відповідального ставлення до природи*** (ШК, 16.04.2021, с. 16).

На сторінках регіональної преси соціально-екологічні проблеми простежено й у кліше, що репрезентують недбале природокористування, безвідповідальне ставлення до довкілля, зокрема й згадка про найбільшу техногенну катастрофу в європейській історії, яка не оминула й Дніпропетровщину, родини криворізьких шахтарів. Наведемо приклад: *Ця подія мала **негативні наслідки** для людства і нашої держави. Внаслідок Чорнобильської аварії реактор був повністю зруйнований, а в навколишнє середовище потрапила велика кількість **радіоактивних речовин*** (ШК, 16.04.2021, с. 16) тощо.

Значної й почасти непоправної шкоди завдали російські війська екологічній ситуації в південних регіонах України, підірвавши дамбу

Каховської ГЕС, що мало значний вплив на життя криворіжців та мешканців криворізької територіальної громади. Натрапляємо на такі журналістські нотатки, як-от: *На даний час орієнтовний рівень збитків через підриз дамби складає 55 млрд грн. За словами еколога, у довгостроковій перспективі південь України може стати місцем, де не можна буде вирощувати овочі, ягоди, також буде відчуватись нестача риби і відбудеться опріснення Чорного моря* (ВП, 15.06.2023); *«Терористичний акт на Каховській ГЕС фактично залишив без води 94% зрошувальних систем у Херсонській, 74% – у Запорізькій та 30% – у Дніпропетровській областях. Поля півдня країни вже в наступному році можуть стати пустелею», – зазначають у Міністерстві аграрної політики України* (ВП, 15.06.2023); *Повномасштабна агресія рф проти України, яка триває майже півтора року, несе великі збитки і завдає значної шкоди для населення, інфраструктури та екології країни. У результаті терористичних дій російських окупантів була підірвана Каховська гідроелектростанція, через що було затоплено чимало населених пунктів* (ШК, 19.06.2023, с. 6).

У мові регіональних українських медіа активно функціонують також мовні кліше на позначення соціально-культурної царини. Це передусім клішовані одиниці, що демонструють рівень культури в суспільстві, культурного зростання українського соціуму, які охоплюють сферу матеріальної та духовної культури загалом і власне сферу вітчизняного мистецтва [92, с. 60–64].

Сучасні друковані медіа як виробники й генератори комунікативних потоків долучають до своїх журналістських текстів такі мовні кліше, що репрезентують культурно-мистецьку, спортивну, туристичну, культурно-історичну, громадсько-патріотичну сфери життя тощо. Водночас такі лінгвоодиниці є ретранслятором якостей людського характеру, вдачі, вчинків, які підлягають оцінці крізь призму суспільної думки і сприйняття.

Найпродуктивнішими є мовні кліше, які демонструють сферу внутрішніх якостей людини, а саме: *професіонал своєї справи*

(ШК, 04.06.2021, с. 6); *сумлінна робота* (ШК, 04.06.2021, с. 4); *ділова репутація* (ШК, 23.07.2021, с. 2); *вірний своїй праві* (ШК, 20.07.2021, с. 3); *золотий фонд* (ШК, 20.07.2021, с. 2).

З-поміж одиниць цієї групи кліше можемо виокремити такі, що ілюструють професійні досягнення людини, здебільшого йдеться про професійні успіхи в шахтарській справі. Наприклад: *Більша кількість складу дільниці – це досвідчені шахтарі, які є професіоналами своєї справи* (ШК, 04.06.2021, с. 6); *Щоденна сумлінна робота та добросовісне ставлення до праці дадуть свої результати* (ШК, 04.06.2021, с. 4); *Основою для отримання відзнак слугували бездоганна ділова репутація і плідна багаторічна праця всього трудового колективу* (ШК, 23.07.2021, с. 2); *Ми пишаємося тим, що в лавах нашої Профспілки є особлива спільнота сміливих і вірних своїй справі людей, які вміють самовіддано працювати* (ШК, 20.07.2021, с. 3); *Фахівець, який керує персоналом, має створити навколо себе команду однодумців* (ШК, 20.07.2021, с. 4). У наведених контекстах професійні здобутки піддано оцінці за допомогою прикметників, як-от: *вірний справі, плідна робота, сумлінна робота*. Ці прикметникові поширювачі надають клішованій одиниці емоційно-експресивної виразності, передають ставлення мовця до висловленого в тексті.

Поширеним у вживанні є кліше *трудова династія*, що вжито на позначення відданості своїй праці цілими поколіннями гірників. Мовна одиниця вирізняються своєрідним пафосним звучанням, впливає на читача, викликаючи почуття гордості на пошани до представників цієї важкої професії. Наприклад: *Підприємство багате на трудові династії, ми пишаємося своїми почесними ветеранами та молоддю, які є золотим фондом комбінату* (ШК, 20.07.2021, с. 2); *Наша шахта багата традиціями, колективами своїми, трудовими династіями, яких на шахті дуже багато* (ШК, 03.09.2021, с. 9).

Сумлінність і високий рівень професіоналізму шахтарів відзначено у текстах ЗМІ за допомогою протиставлень, які створюють емоційне тло для

контрасту, тим самими одна клішована одиниця підсилює значення іншої. Наприклад: *Але все-таки для мене людська вдячність набагато краще, аніж грошові винагороди* (ШК, 21.05.2021, с. 3). Як бачимо, антитеза, реалізована засобами кліше, сприяє увиразненню образності думок про ту чи ту діяльність людини, її особистісні, морально-етичні риси та ін.

Фіксуємо й такі приклади кліше, де кілька одиниць поєднані суцільним інформаційним потоком, утворюючи завершенні синтаксичні конструкції. Наприклад: *Шахтарська команда прагне працювати краще, ми неодноразово отримували грамоти і подяки за сумлінну роботу і високі виробничі показники* (ШК, 20.07.2021, с. 8); *Ми шануємо поважаємо шахтарів, які продовжують підкорювати підземні горизонти і разом з ними велику плеяду заслужених гірників, котрими пишається наш край і вся Україна* (ШК, 20.07.2021, с. 3).

Досить показовими в мові регіональних видань є паралелі між досягненнями шахтарів і їхньою громадянською позицією, їхнім патріотизмом. Такі людські якості, як працьовитість, відданість своїй справі, у масмедійних текстах перегукуються з поняттями *герой, патріот*, той, хто своєю гідною працею вершить історію країни. Наприклад: *Ведучі говорили про трудівників нашого підприємства – патріотів своєї країни* (ШК, 25.06.2021, с. 7); *Багатьом працівникам Криворізького залізрудного комбінату відомі ці імена, адже гірники були героями їхніх нарисів* (ШК, 20.07.2021, с. 6); *Мені подобається наша районка, адже вона пише про події Широківщини, про людей праці, ветеранів війни минулої та сьогоденної* (ШВ, 04.11.21).

Історична пам'ять українського народу, пам'ять про тих людей, які розбудовували регіон, промисловість на Криворіжжі, репрезентована такими кліше: *Кожна установа чи організація має свою історію. Чудову сторінку у своєму літописі записав навчально-курсний центр нашого підприємства, який є важливим гвинтиком у підготовці професійних кадрів для комбінату* (ШК, 17.09.2021, с. 15); *Криворізький залізрудний комбінат – це легендарне*

підприємство з величною історією та своїми традиціями, які наповнюються новим змістом (ШК, 25.06.2021, с. 2); *Архітектурно підкреслять й історично-меморіальну частину парку, де пантеон знакових постатей, які свого часу розвивали місто, а також залишки Лазаревської церкви* (ВП, 05.11.21).

Як бачимо, фактичний матеріал засвідчує шанобливе ставлення у ЗМІ до проблем, пов'язаних з історичним минулим. Наведемо такі клішовані одиниці: *жити в серцях людей* (ШК, 07.05.2021, с. 7); *подвиг нашого народу* (ШК, 21.05.2021, с. 5); *одвічна боротьба українського народу* (ШК, 21.05.2021, с. 5); *пам'ять про подвиг* (ШК, 21.05.2021, с. 5); *героїчні сторінки історії України* (ШК, 21.05.2021, с. 5) тощо. Наприклад: *Наш обов'язок сьогодні – свято берегти пам'ять про їхній подвиг, обачливо передаючи з покоління в покоління почуття глибокої поваги до героїчних сторінок минулого України* (ШК, 21.05.2021, с. 5).

У регіональних ЗМІ натрапляємо й на кліше, пов'язані з туристичною сферою, розкриваючи тим самим специфіку промислового краю. Наприклад: *Перед тим, як почати працювати над будь-яким туристичним продуктом, треба побачити на власні очі всі локації, переконатися в безпеці маршруту* (ШК, 09.07.2021, с. 8); *Туроператори переглянули фільм про індустриальний туризм на нашому підприємстві* (ШК, 09.07.2021, с. 8). Такі журналістські розвідки є цінними й презентабельними, демонструють багатогранність нашого регіону, адже, як відомо, часто Дніпропетровщину сприймають винятково як промисловий регіон, що потребує спростування, а саме: *Аби популяризувати туристичний потенціал нашого краю, втілюємо проект «Туристичні магніти Дніпропетровщини»* (ВП, 27.05.2020).

Мовний матеріал, зафіксований на сторінках інформаційних ресурсів регіону, ілюструє сучасні тенденції до економічного розвитку, коли потужний промисловий потенціал нашого міста, а отже й промисловий туризм постає як перспективне явище, здатне перетворити Кривий Ріг на туристичний центр. Цей вибір цілком обґрунтований, адже наше місто має

багату індустріальну спадщину – понад 250 промислових об'єктів, серед яких шахти, кар'єри, відвали, штольні, штреки, гезенки, залишки гідротехнічних споруд, фрагменти стародавніх гірничопромислових ландшафтів, робочих поселень тощо [64].

Сфера мистецтва репрезентована за допомогою кліше, у компонентному складі яких наявні лексеми *творчий, мистецький* та подібні. Наприклад: *За час творчої роботи майстрами було втілено в життя не один мистецький задум, тому в ковалів є багато робіт для повноцінної виставки* (ШК, 04.06.2021, с. 10); *На адресу митців слова і пера лунали побажання здоров'я, успіхів у роботі, любити професію й людей* (ШК, 25.07.2021, с. 14); *Справжнім творчим осередком можна назвати гурток «Чарівні долоні», що більше двох років працює на базі Андріївської СБФ Карнівської територіальної громади* (ШВ, 04.11.21).

Важливі досягнення спортсменів відображено в замітках, де мовні кліше вжито задля підсилення думки, для того, аби зацікавити читача, показати унікальність таких спортивних звершень, особливо під час війни. Наприклад: *За минулі два тижні відбулося кілька цікавих престижних турнірів зі змішаних бойових єдиноборств, у яких успішно виступили спортсмени широківського клубу «Мангуст»* (ШВ, 06.10.21); *Наші гравчині не збиралися відсиджуватися у гостях і вже запланували кілька товариських матчів у Німеччині, аби на зібрані гроші допомогти нашій українській армії, нашим захисникам і захисницям та українських дітям* (ЧГ, 14.04.2022) тощо.

Особливої інформативної та емоційної ваги набувають кліше спортивної тематики у зв'язку із яскравими виступами спортсменів, які народилися на Дніпропетровщині й прославилися на весь світ. Наприклад: *Із-поміж останніх досягнень – перемога у Стамбулі. Про спортивний шлях та особистий рекорд Ярослава Магучіх розповіла в ексклюзивному інтерв'ю журналістам газети «Вісті Придніпров'я»* (ВП, 25.08.2023).

У статтях, що висвітлюють освітню царину регіону, можна визначити найпоказовішими ті мовні кліше, що ілюструють реалії, пов'язані з епідемією коронавірусу в Україні і світі, а також російсько-українською війною. Наприклад: *3 12 квітня у криворізьких закладах середньої освіти продовжать навчання в дистанційному режимі.* (ЧГ, 07.04.2021); *Через загострення епідеміологічної ситуації криворізькі освітяни посилюють карантинні вимоги у закладах і обмежують масові заходи* (ЧГ, 17.03.2021); *Завдяки такій чіткій організації освітнього процесу в Кривому Розі, студенти з числа вимушених переселенців мають змогу вже в нашому місті продовжити здобуття освіти: в межах внутрішньої академічної мобільності – в якості слухачів за індивідуальними планами* (ЧГ, 07.04.2022).

Отже, відображення суспільно-політичної ситуації в регіональному українському медіапросторі пов'язано з активним ужитком кліше в різноманітних сферах життя суспільства. Семантичні ознаки проаналізованих мовних кліше можна розподілити за такими сферами вжитку: соціально-політична, економічна, екологічна, соціально-побутова, сфера охорони здоров'я, земельна сфера тощо. Клішовані лінгвоодиниці уживаються не тільки для ознайомлення й зацікавлення реципієнта новою медіапродукцією, а й для того, щоб здійснити інформаційні впливи на споживача цієї продукції. Кліше, семантика яких має суспільно-культурний характер, також відзначаються значною продуктивністю, зокрема й під час війни в нашій державі. Такий активний ужиток стереотипних мовних знаків у регіональних ЗМІ передбачає висвітлення важливих тем культурно-мистецького, спортивного, туристичного, культурно-історичного, громадсько-патріотичного життя Кривого Рогу та області загалом. Мова регіональної медіакомунікації характеризується тенденцією до загальнонаціональних стандартів.

Кліше виконують роль мовних блоків, структуруючи суспільно-культурну інформацію в новітніх регіональних медіа для задоволення читацьких інтересів споживачів цієї інформації. Особливої емоційної насиченості набувають клішовані одиниці в межах контекстів, що описують

воєнні події на території України, вони не лише репрезентують фактичні дані про хід війни, але й відображають ставлення носіїв мови до ворога, біль і спустошення, яких зазнали українці, віру в перемогу над окупантом.

Висновки до першого розділу

Опрацювання наукової літератури дає підстави зробити висновки про те, що клішовані одиниці є сталими виразами, які вживають у своєму мовленні всі лінгвоносії. Мовні кліше розглядаємо як стійкі, стереотипні за відтворенням, короткі за формою та граматично неоднорідні лінгвоконструкції, яким властиве відтворення в типових контекстах і комунікативних ситуаціях.

На сьогодні дослідники розглядають різні класифікації цих мовних знаків з огляду на їх семантику і граматичне вираження. Теорія визначення кліше, його систематизації потребують подальших розвідок, адже класифікаційна система структурно-семантичної організації мовних кліше доволі нечітка, зокрема не розроблена вона й для аналізу масмедійних текстів.

Студіювання наукових джерел дає підстави говорити, що кліше мають знакову природу, є перехідним явищем у системі мови й розглядаються з позиції лексикології, фразеології, граматики. Особлива смислова природа кліше забезпечує відтворення стереотипних понять і використання в процесі спілкування певної стандартної вербалізації. До ознак мовних кліше, подібних до ознак фразеологізмів, можна зарахувати особливості стереотипізації дійсності у конкретній лінгвокультурній спільноті, а відтак кліше постають як частина позамовної дійсності, що відображає національний менталітет, характер народу. З позиції граматичної теорії ці мовні одиниці вирізняються своєю сполучуваністю в контексті з іншими одиницями, явищем колокації, однозначністю і конкретизацією, стислістю, економією мовленнєвих зусиль.

Спираючись на лінгвістичні ознаки клішованих одиниць, дотримуючись певних принципів (семантичного, граматичного та ін.), ми виокремили кліше за структурними типами як ті, що мають двокомпонентну чи багатоконпонентну структуру – тобто співвідносні зі словосполученням або співвідносні з реченням. Семантична організація мовних кліше передбачає розгляд цих одиниць як знаків стереотипізації суспільно-політичної й соціокультурної інформації.

Аналіз клішованих одиниць у текстах ЗМІ за семантичним наповненням показав, що мовні кліше сприяють більш чіткому розкриттю інформації суспільно-політичного, економічного, культурно-освітнього, виробничого, громадсько-патріотичного, освітнього характеру. Найчастіше за допомогою кліше репрезентовано оцінку суспільно-політичних програм чи змін, задоволення чи незадоволення розв'язанням тих або тих соціальних питань, які турбують мешканців регіону, певне ставлення до соціальної політики уряду й особливо місцевої влади, що є найважливішим для регіональної преси.

Дібраний матеріал і періодичних видань Криворіжжя та області засвідчує професійні вміння й навички журналістів й аналітиків акцентувати на соціально-культурних і воєнно-політичних темах у структуруванні й поданні регіональної інформації. Мовні кліше, використовувані у представленні регіональних подій, реалій, постатей (представники влади, культурно-освітньої сфери, найпоширенішої галузі регіону – шахтарі та гірники), відображають передусім професійні смаки журналістів, їх професійний досвід, орієнтацію на читацькі смаки. Кліше дають змогу вдало, інформаційно насичено й цікаво організувати текст, презентувати мету висловлення імпліцитно чи експліцитно, передбачати мовленнєву поведінкову тактику, передбачати емоційний взаємозв'язок з читачем чи слухачем, сформувані в реципієнта власне ставлення до описаних реалій і подій.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА УЧЕНИЦЬ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

2.1. Поняття «комунікативна компетентність» у методичній літературі

Протягом останнього десятиріччя в українській педагогічній і лінгводидактичній теорії та освітній практиці постає нагальна потреба у визначенні засад ефективного спілкування, забезпечити які покликана саме комунікативна компетентність. Комунікативну компетентність можна розглядати передусім як сукупність знань про правила, стратегії та норми результативного спілкування, що актуалізує комунікативний потенціал особистості, визначаючи якість взаємодії між суб'єктами, а також допомагає встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми [19, с. 7]. Водночас комунікативна компетентність передбачає вміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі міжособистісної взаємодії, під час якої ця компетентність безпосередньо формується і, відповідно, є результатом досвіду спілкування між людьми [19, с. 8].

Комунікативна компетентність учня чи учениці в царині української мови, як слушно зауважую В. Бабенко, розкривається у «ставленні до людей, до самого себе, в умінні контролювати та регулювати власну поведінку, аргументувати обрану позицію, оптимально використовувати стилістичні засоби мовлення для досягнення комунікативної мети [3, с. 7]. А відтак розуміємо, що комунікативна компетентність передбачає реалізацію певних комунікативних намірів особистості, спрямованість освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, яка передбачає формування мовної особистості з високим рівнем мовленнєвої культури, мотивацією до саморозвитку й самореалізації, умінням оптимально застосовувати отримані знання на практиці, «вільно орієнтуватися в гіперінформаційному просторі,

використовувати здобуту інформацію в різних життєвих та професійних ситуаціях спілкування» [36, с. 1].

Н. Шарманова справедливо стверджує, що компетентнісний підхід формує ключові, загальнопредметні, предметні компетенції, забезпечує соціальну самореалізацію в житті, допомагає засвоїти учням знання, сформувати вміння й навички, які покликані здійснювати основні соціальні функції та досягаються відповідними видами діяльності, сприяє розв'язанню різних питань, виходу із нестандартних ситуацій на основі інтегративних знань, умінь і здатностей. Упровадження цього підходу в освітній процес дає змогу здобувачам і здобувачкам освіти співпрацювати, вправно відповідати на особистісні й суспільні запити, виконувати різноманітні завдання у певних ситуаціях спілкування орієнтуючись на успішний результат [77, с. 44].

У центрі освітнього процесу в сучасній профільній школі перебуває особистість учня з певним набором притаманних їй рис та якостей, що дає змогу говорити про комунікативний потенціал особистості. Він, на думку О. Корніяки, складається з трьох складових: комунікативні властивості особистості, які характеризують розвиток потреби індивіда у спілкуванні; комунікативні здібності, тобто ініціативність в спілкуванні; комунікативна компетентність, представлена знанням норм і правил спілкування [33, с. 144]. Як бачимо, комунікативна компетентність, що становить інтерес нашого дослідження, є складовим елементом комунікативного потенціалу особистості, регламентує розвиток комунікативних якостей людини у зв'язку з опануванням певних приписів взаємодії.

До проблеми вивчення компетентності як педагогічної і лінгводидактичної категорії зверталися Н. Бібік, М. Галицька, М. Князян, Т. Костолович, О. Пометун, О. Савченко, О. Овчарук та ін. У роботах цих науковців натрапляємо на суголосні думки про те, що поняття «компетентність» має дидактичну специфіку й може характеризувати «як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти» [13, с. 42].

Виважене й ґрунтовне висвітлення цього терміна подає І. Красновська, яка зазначає, що компетентність – це спроможність фахівця мобілізувати сили при виконанні своїх професійних обов'язків на належному рівні, демонструючи гнучкість та критичність мислення [38, с. 236]. Виходячи з цього визнання, можна вважати компетентністю набуту інтегральну характеристику особистості, де важливим елементом є її освітній і професійний досвід, що складається зі знань, умінь, навичок, ціннісного ставлення до певної, зокрема й професійної, діяльності, особистісних якостей (характер, темперамент, вольові якості, комунікабельність, морально-етичні риси), що забезпечить готовність до реалізації власної освіченості на практиці.

Зважаючи на дослідження вчених (О. Раковець, А. Поґрібна, Ю. Федоренко, Т. Хома, О. Яценко), аналізуючи закон України «Про освіту» [27], зокрема й Державний стандарт базової середньої освіти [22], ми пристаємо до такої позиції, що «компетентність» варто витлумачувати як специфічну одиницю вимірювання особистості в аспекті її освітнього та інтелектуального розвитку, зважаючи на те, що основна увага акцентується не тільки на сумі набутих здобувачами освіти знань, а й здатності діяти в різноманітних комунікативних ситуаціях. За таких умов, комунікативна компетентність – «це не тільки сукупність мовних, мовленнєвих знань, а й професійних умінь і навичок, здатність комунікувати в соціумі» [83, с. 204].

Л. Мамчур слушно зазначає, що комунікативна компетентність передбачає безпосередні знання учнів та учениць з лінгвістичної теорії, певні уміння й навички мовної особистості, які повинні сформуватися і забезпечувати правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, використання адекватного стилю і тону спілкування, урахування особистість співрозмовника, обставини спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії [44, с. 158]. У зв'язку із цим узагальнюємо комунікативну компетентність як автоматизовану якість

людини, адже цю компетентність люди набувають протягом усього свого життя, здебільшого у процесі різнотипних мовленнєвих актів.

На думку Л. Мамчур, для формування комунікативної компетентності здобувачів освіти також потрібний досвід використання мовних одиниць, особливостей комунікативної ситуації, соціокультурних норм суспільного середовища [44, с. 158]. Відповідно, розуміємо, що комунікативна компетентність формується у процесі безпосередньої комунікативної взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування між людьми. Учень і учениця можуть отримати безцінний досвід комунікації також опосередковано, зокрема й ознайомившись із творами літератури, відвідуючи театр, кіно, де вони може отримати інформацію про психологічні й культурно зумовлені комунікативні ситуації, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішення комунікативних завдань.

Н. Арістова визначає поняття комунікативної компетентності як систему знань, умінь та навичок, цінностей і ціннісних орієнтацій, а також особистісних якостей. Від рівня її сформованості залежить ступінь готовності спілкуватися рідною мовою в будь-якій ситуації, реалізувати свою комунікативну мету, досягти успіху в чомусь [2, с. 12]. На нашу думку, науковець зважає саме на рівень розвитку особистості, рівень домагань, які так чи так дотичні до окреслених нею особистісних якостей учасників комунікативної взаємодії.

Дослідниця розглядає комунікативну компетентність як різновид професійної компетентності, що включає в себе «здатність ефективно організувати професійне спілкування з іншими учасниками комунікативного процесу, працювати у команді, розв'язувати конфлікти, адекватно сприймати себе у спілкуванні під час взаємодії, спонукати партнерів по спілкуванню до спільної плідної праці заради досягнення спільної мети, а також оперативно засвоювати нові і більш ефективні форми комунікативної поведінки» [2, с. 12]. Названі стратегії й тактики поведінки, як нам видається, є рушійними силами задля розвитку особистості, особливо

її комунікативних умінь і навичок задля результативності комунікативного процесу.

З-поміж сукупності визначень, наявних у науковому обігу, звертаємо увагу на міркування Н. Бідюк щодо сутності поняття «комунікативна компетентність», під якою розуміють «сукупність здібностей, знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, ініціатив і комунікативного досвіду особистості, необхідних для розуміння чужих та продукування, власних програм, мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування» [6, с. 160]. На наш погляд, цінними для розкриття суті комунікативної компетентності є думки дослідниці про комунікативний досвід особистості, на який маємо зважати й ми під час вивчення тих чи тих тем саме у профільній школі, у процесі навчання української мови старшокласниками, тобто здобувачами освіти з наявним комунікативним досвідом. Зважаємо також і на те, що комунікативний досвід особистості стає підґрунтям для розуміння комунікативних намірів іншої людини, оцінку її вправності, знань та умінь, які неодмінно впливають на продуктивність спілкування. І це, вочевидь, впливає на розвиток критичного мислення – надважливого психічного процесу, пов'язаного із комунікативними намірами людини.

Як зазначає О. Корніяка, у своєму генезисі будь-яка психічна функція, зокрема й комунікативна, набуває двох форм: вродженої (природні задатки) і набутої (культурної). Головним джерелом становлення й розвитку комунікативної компетентності особистості є культурно опосередковане набуття нею досвіду спілкування. Це відбувається і в умовах впливу різних обставин життєдіяльності в суспільстві, і в умовах цілеспрямованого активного навчання міжособистісної взаємодії [33, с. 142].

Солідними науковими розвідками в цьому напрямі лінгводидактичних досліджень можемо назвати праці Н. Голуб, на думку якої «комунікативна компетентність належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті людини, тому її формуванню варто приділяти ретельну

увагу» [17, с. 221]. Предметну комунікативну компетентність Н. Голуб визначає як окремий досвід, здатність лінгвоносія успішно й коректно застосовувати здобуті знання з мовної теорії, а також реалізовувати набуті мовленнєві вміння й навички в різноманітних ситуаціях комунікації між людьми [17, с. 225].

Отже, проаналізувавши витлумачення вченими поняття «комунікативна компетентність», висновковуємо, що це насамперед уміння мовної особистості організувати власну комунікативну поведінку зважаючи на реальні, подекуди складні ситуації спілкування, зокрема і професійного спілкування. За таких умов на перший план ставимо мовленнєвий досвід людини, тобто продукт взаємодії особи із мовним середовищем, формованим у процесі комунікативної взаємодії.

Зважаючи на те, що компетентність є інтегральним поняттям і безпосередньо пов'язана із компетенціями, звертаємо увагу на структуру комунікативної компетентності, запропоновану Ю. Федоренко. Дослідниця вважає, що комунікативна компетентність утворюють такі компетенції, як мовна й мовленнєва, що передбачають певні роботи з розвитку мовлення, а саме: аудіювання, говоріння, письмо. Лексичну компетентність розуміють як здатність до застосування лексичних одиниць, доречне вживання фразеологізмів, прислів'їв, приказок і, відповідно, мовних кліше. Важливо зауважити в межах названої класифікації й щодо соціокультурної компетенція, адже вона також стосується процесу говоріння у зв'язку із процесами соціального характеру [82, с. 63–65].

У своїх наукових розвідках Т. Хома розглядає структуру комунікативної компетентності й визначає такі основні компоненти:

1) мотиваційний (мотивація до оволодіння українською мовою; комунікаційні цінності, настанови, володіння культурою спілкування, комунікативне самовдосконалення);

2) когнітивний (передбачає усвідомлене оперування засобами мови, дотримання норм українського мовлення);

3) перцептивний (полягає у сприйнятті й оцінці співрозмовниками один одного в конкретних ситуаціях спілкування);

4) прогностичний (дозволяє здійснити критичний аналіз своїх і чужих висловлювань, спрогнозувати результат комунікації, сформувати здатність до самоконтролю, здібність до вирішення конфліктних ситуацій; набуті впевненості, рішучості; усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри, що можуть відображати індивідуальні психологічні особливості співрозмовників);

5) професійно-діяльнісний (відображає наявність інтересу до майбутньої професійної реалізації, а також усвідомлення значущості мовних компетенцій);

6) ціннісний (спрямований на формування національно мовленнєвої особистості) [73, с. 204–205].

Аналіз науково-методичної літератури орієнтує нас розглянути також основні функції комунікативної компетентності, які виокремлюють педагоги й лінгводидакти, що дасть змогу висвітлити досліджуване поняття більш розлого й ґрунтовно. О. Корніяка стверджує, що за допомогою комунікативної компетентності суб'єкт реалізує у процесі діяльності й спілкування три основних функції: комунікативну, перцептивну й інтерактивну [32, с. 37]. Натомість Л. Нікіфорова, вивчаючи особливості втілення комунікативної компетентності у процесі навчання іноземної мови, виокремлює такий набір функцій комунікативної компетентності [53, с. 408]: 1) інформаційна; 2) організаційна; 3) експресивна [53, с. 408].

Зважаючи на зазначені функції комунікативної компетенції, можемо зазначити, що однією з основних умов формування комунікативної компетентності є забезпечення позитивної мотивації оволодіння учнями вміннями якісного й вдалого спілкування. Відповідно до цього вчитель має прагнути до того, щоб викликати в учнів та учениць пізнавальний інтерес у вивченні рідної мови, позитивне ставлення до навчання загалом, створити потребу в самовдосконаленні. На нашу думку, розвиток мотивації здобувачів середньої освіти – це спонукання до вивчення мови, постійне прагнення до

поліпшення рівня володіння нею, зумовлене суб'єктивним світом кожного з учнів, власними бажаннями, особистісною зацікавленістю у навчанні.

Варто надати окремих коментарів щодо того, як створити мотивацію для розвитку комунікативної компетентності під час уроків української мови у закладах загальної середньої освіти засобами мовних кліше. Як нам видається, для цього необхідно підбирати на заняття цікавий і пізнавальний матеріал, наприклад, цікавий текст, зокрема джерельною базою можуть слугувати тексти масмедійного спрямування. Опрацювання таких текстів дає змогу ознайомитися з актуальними новинами сьогодення, проблемами, які хвилюють суспільство, на загальнодержавному й регіональному рівні.

Також потрібно зважати на те, що прийоми роботи з навчальним матеріалом мають приваблювали учнів, сприяти налагодженню міжособистісної взаємодії [34, с. 216]. Наприклад, використання колективних форм роботи, зважаючи на групову динаміку, навчальні ігри з акцентом на інтелектуальну складову, конкурси з презентацією власної комунікативної стратегії тощо. Вважаємо, що засвоєння складових комунікативної компетентності є результативним в умовах інтенсивної мовленнєвої діяльності, з використанням всіх мовних ресурсів, з-поміж яких дослідницький інтерес викликають комунікативні кліше [60, с. 82].

Отже, зважаючи на зазначені вище положення, відзначимо, що комунікативна компетентність передбачає застосування вмінь і навичок, отриманих у процесі навчанні української мови в сучасній школі теоретичних лінгвістичних знань. Формування комунікативної компетентності постає як основне завдання під час навчання української передусім у профільній школі, а відтак передбачає оволодіння не лише рідною мовою і, відповідно, культурною спадщиною українського народу. Ефективність цього процесу пов'язане зі здатністю вчителя враховувати вікові особливості здобувачів освіти, комунікативний потенціал особистості кожного з учнів, звертатися до здобутків сучасної педагогіки, психології, лінгводидактики та лінгвістики, володіти нормативно-правовою базою тощо.

2.2. Аналіз чинних програм, підручників у контексті дослідження

Сучасні воєнні реалії в Україні та глобалізаційні процеси у світі загалом ставлять перед вітчизняною системою освіти нові виклики, визначають певні ключові завдання, розв'язання яких повинне допомогти здобувачам освіти у профільній школі реалізувати свій потенціал в майбутньому. У «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» зафіксовано концептуально важливі положення про те, що один із основних пріоритетів у викладанні мови – це «зробити учнів компетентними і досвідченими в тому, що стосується мови» [26, с. 8]. Така вимога до носія мови є виправданою, щоб «він або вона не сприймали мову у вигляді чітко розмежованих розумових блоків, проте у них (здобувачів освіти) формується комунікативна компетенція, всередині якої усі мовні знання і досвід є складниками, та в якій мови переплітаються і взаємодіють» [26, с. 18].

Розуміємо, що комунікативна компетентність учнів забезпечується перш за все усвідомленням важливості вивчення рідної мови й послуговування нею в усіх сферах життя суспільства (освітній, культурній, військовій, науковій та ін.). Зокрема звертаємо увагу на те, що у важливих для освітньої галузі документах, як-от «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» [76], визначено, що вона узгоджуються із Стратегією популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596). Іншими словами держава має створити умови для «утвердження української мови на всій території України в усіх сферах суспільного життя, що забезпечує єднання українського суспільства та зміцнення його української ідентичності» [76, с. 3], що, на нашу думку, є найважливішим із завдань, що стоять нині перед освітянською спільнотою.

Зазначимо також, що в «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» зазначено, що однією з ключових компетентностей є вільне володіння українською мовою задля того, аби реалізовувати комунікативні

акти в усній та письмовій формі на основі теоретичних лінгвістичних знань, зокрема про функції мови, а також лексичні та граматичні ресурси і норми сучасної української літературної мови, стилістичну диференціацію, особливості інформаційних, публіцистичних і художніх текстів [22]. Відповідно до таких засад європейської та української нормативної бази в питаннях освіти визначаються й шляхи розвитку вітчизняної лінгводидактики. Тому закономірно, що серед науковців у цій галузі панує думка про те, що «метою навчання мови є формування комунікативної компетентності, пізнавального й творчого типу людини, соціальних навичок, світоглядних переконань, моральних якостей особистості» [51, с. 47–48].

Зміст курсу української мови у профільній школі має на меті розвиток комунікативних умінь і навичок, спонукає до сприйняття мови як суспільного явища, яке визначає певні соціальні норми спілкування, тенденції розвитку мовних смаків і вподобань, що зокрема можна спостерігати в масмедійному дискурсі. Так, скажімо, у Програмі для профільного навчання української мови [63] зазначено, що «особливістю профільного навчання з української мови є інтенсивний мовний та інтелектуальний розвиток старшокласників, їх творчого мислення, уяви, мовного чуття і мовного смаку, усвідомленої позитивної мовної поведінки, мовнокомунікативних умінь, творчих здібностей, формування навичок самостійної навчальної діяльності, мовленнєвого самовдосконалення» [63, с. 4]. У зв'язку з цим розуміємо, що вчитель має створювати відповідні комунікативні ситуації, які так чи так культивують прагнення послуговуватися рідною мовою, вирішуючи різноманітні завдання, посилюють уміння висловлювати власну позицію, вести дискусію на умовах рівноправ'ям та демократичних цінностей.

Беручи до увагу мету кваліфікаційної роботи, вважаємо за потрібне проаналізувати чинні програми й підручники з української мови для профільної школи. Насамперед звернемося до вищезгаданої програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, авторами

якої є колектив учених-лінгводидактів Л. Мацько, Т. Груба, О. Семенов, Т. Симоненко, чинної за наказом МОН України № 1407 від 23.10.2017 р.

Тема магістерського дослідження передбачає вивчення мовних кліше з позиції їх комунікативного потенціалу учнями старшої школи. Щонайперше звертаємо увагу на концептуальні засади побудови програми, пояснювальну записку, у якій сформульовано мету й завдання навчання української мови на профільному рівні.

У межах нашої кваліфікаційної роботи особливе зацікавлення викликає саме мовленнєва (комунікативна) змістова лінія, яка спрямована на формування і розвиток здібностей, умінь на навичок, у результаті оволодіння якими учнів зможуть навчитися переконувати співрозмовника, спростовувати тези чи доводити їх, обґрунтовувати власну позицію, наводячи при цьому переконливі приклади. Окрім того, вважаємо, що варто посилено розвивати вміння аналізувати мову інших людей, як-от: промови визначних діячів минулого і сучасності, особливості мови інформаційних відеороликів та відеосюжетів, що сприятиме й власному мовному збагаченню [63, с. 18].

На основі лінгвістичного аналізу мовних кліше, здійсненого в попередньому розділі, можемо говорити про особливу здатність клішованих одиниць до поліпшення комунікативного акту, що може бути використано в публічному мовленні чи аналізі публічних виступів, зокрема й створенні чи редагуванні текстів журналістського фаху. Також зазначимо: кліше не лише увиразнюють мовлення, але й слугують тим мовностилістичним засобом, здатним передати настрій, емоційну складову ситуації, творчий потенціал мовця.

У традиційному шкільному курсі української мови мовні кліше не мають свого чітко окресленого визначення у програмі й розглядаються в межах вивчення тем з лексикології і стилістики. Так, аналізуючи лінгвістичну змістову лінію, звертаємо увагу на те, що в 10 класі профільного рівня на вивчення української лексикології відведено 10 год., з-поміж яких

мають бути опрацьовані такі теми: «Наукова лексика. Філологічні, лінгвістичні, літературознавчі терміни. Канцеляризми. Штампи». Діяльнісна складова, яка визначає уміння й навички набуті учнями у процесі роботи з тим чи тим мовним матеріалом, передбачає, що здобувач освіти має навчитися «обґрунтовувати доцільність і правильність уживання термінів; використовувати в мовленні кліше і мовні штампи; пояснювати причини порушень лексичних норм» [63, с. 41]. З наведених запланованих програмних результатів бачимо, що в термінологічний словник здобувача освіти додаються два лінгвістичні поняття – мовні кліше і мовні штампи. Ці одиниці наукового тезаурусу постають у шкільному курсі української мови як пов'язані поняття, які однак мають свої диференційні ознаки, окреслені в попередньому розділі нашого дослідження.

Важливою складовою програми профільного рівня навчання української мови є мовленнєва (комунікативна) змістова лінія, у процесі реалізації якої зважаємо на теми «Мовленнєве спілкування. Стилїстика і культура мовлення», під час опрацювання яких розглядають такі поняття, як-от: «Мовленнєва ситуація. Мовленнєві ролі та наміри мовця і слухача. Мовленнєва тактика. Мовні засоби мовленнєвої ситуації. Причини комунікативних помилок» [63, с. 53]. На нашу думку, при вивченні названих тем доречним і методично виправданим є залучення відомостей про клішовані одиниці, зокрема зважаючи на їх комунікативну роль у текстах, що мають масовий вплив на читацьку аудиторію. Окрім того, не варто оминати ці лінгвоодиниці й у процесі роботи над стилістичним багатством української мови, у процесі вивчення стилістичної системи української мови загалом й окремо стилів, підстилів, стилістичних засобів, способів і прийомів організації стилістичних засобів у тексті [3, с. 5].

Зважаємо й на ту частину програми, у якій ідеться про види мовленнєвої діяльності, запропоновані вчителю для успішного опанування учнями окремих тем. Вважаємо, що цікавими й результативними будуть завдання, що передбачають створення власних висловлень, наприклад,

діалогічне мовлення в різних сферах спілкування, учать у дебатах як формі дискусії. Аналогічний ефект можуть мати навчальні й контрольні види завдань, орієнтовані на монологічне мовлення, як-от: написання статті в газету на морально-етичну, професійну тему. На нашу думку, такі завдання допомагають краще досягнути лінгвістичний статус і комунікативну роль кліше в текстах різних стилів, зокрема й публіцистичного як основного способу організації мовних одиниць у масмедійній царині.

На уроках української мови у школі важливим є повторення вивченого матеріалу. У програмі 11 класу передбачено систематизацію й поглиблене вивчення найважливіших відомостей із синтаксису, пунктуації і стилістики із загальним обсягом 24 год. аудиторного часу. У процесі повторення вивченого про клішовані одиниці звертаємо увагу на інтерактивну (поведінкову) складову навчальної програми, у якій зазначено, що учень чи учениця «демонструє на уроках активність, ініціативність, відповідальність, комунікабельність, уміння налагоджувати стосунки під час групової діяльності» [63, с. 15]. Реалізація мовленнєвої (комунікативної) змістової лінії передбачає 14 год. на поглиблення знань про публіцистичний стиль, сферу його використання, призначення, основні ознаки, підстили, а також визначає мовностилістичні риси тих чи тих текстів.

У вимогах, прописаних у Державному стандарті базової середньої освіти щодо формування в учнів та учениць ключових компетентностей [22], «вільне володіння державною мовою» та «здатність спілкуватися рідною мовою» передбачає посилену реалізацію комунікативної змістової лінії, яка повсякчас трансформується в умовах тих змін, що мають місце в системі освіти. Як свідчать новітні лінгводидактичні тенденції, на уроках української мови істотним має стати вивчення особливостей інформаційних, художніх і медійних текстів, набуття вмінь опрацьовувати інформацію з друкованих і цифрових джерел, критично її осмислювати й використовувати для комунікування, виявляти приховану і очевидну інформацію, обирати мовленнєві стратегії, розрізняти факти й судження тощо [61, с. 200].

Зважаючи на комунікативну потужність мовних кліше для задоволення потреб журналістського фаху, маємо зважати на заявлене у програмі вивчення основних жанрів публіцистичного стилю, а саме: нарис, замітка, репортаж, інтерв'ю, стаття, кореспонденція, рецензія. У межах вивчення цих тем відбувається формування культури публіцистичного мовлення: способи привернення уваги, принципи побудови, засоби структурування тексту [63, с. 24]. Серед видів мовленнєвої діяльності учням пропонують письмові роботи, які сприятимуть закріпленню вмінь і навичок створювати власні тексти медійного спрямування, наприклад: статтю до журналу, допис у соціальній мережі, публікацію на шкільному вебсайті тощо.

Отже, можемо підсумувати, що у програмі з української мови для профільної школи не визначено окремих годин для вивчення мовних кліше, однак учитель має змогу ознайомити здобувачів освіти з цим мовознавчим терміном під опрацювання тем з лексикології, фразеології і стилістики. Зважаємо також на те, що без врахування комунікативного потенціалу клішованих одиниць неможливо зреалізувати вивчення тем, пов'язаних із публіцистичним стилем мовлення, зокрема й орієнтованих на журналістський фах, роботу ЗМІ тощо.

Іншим важливим етапом нашої наукової роботи є аналіз підручників для профільної школи, щоб з'ясувати рівень реалізації комунікативної змістової лінії, яка відповідає за формування комунікативної компетентності, у тому числі й засобами мовних кліше.

Звернемо увагу на практичну доцільність чинної програми у зв'язку із підручниками з української мови для 10 класу. Беремо до розгляду Українська мова. Профільний рівень: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (Київ, 2018) [11], авторами якого є А. Ворон, В. Солопенко, рекомендований МОН України як спеціальна навчальна книга, у якій викладено основи знань з української мови відповідно до сучасних досягнень у мовознавчій царині, спираючись на здобутки у галузі психології (врахування вікових і гендерних особливостей), культурології, історії, права.

Уведення в термінологічний словник учнів і учениць поняття «кліше» фіксуємо у розділі «Культура спілкування. Колоритно-стильові різновиди мовлення», де зазначено, що офіційному мовленню «притаманне вживання офіційних звертань, мовних штампів і кліше, описових синтаксичних конструкцій» [11, с. 165]. Під час опрацювання теми «Культура спілкування. Уживання фразеологізмів» наведено такий матеріал, що надає певні характеристики офіційно-діловому стилю (точність, лаконічність, однозначність), що, відповідно, зумовлює функціонування в ньому нейтральних фразеологізмів та кліше [11, с. 167]. Клішовані одиниці в аналізованому підручнику обмежені діловим стилем мовлення, без акцентування на лінгвістичному статусі кліше, його диференційних ознак.

У процесі вивчення теми «Стилістична диференціація лексики української мови» звертаємо увагу на вправу, покликану розмежувати словосполучення відповідно до їх стильової приналежності [11, с. 158]. Наприклад, автори підручника пропонують учням записати подані словосполучення відповідно до того стилю, у якому ці вирази можна вживати (розмовного, наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, офіційно-ділового, художнього): *легкокрила чайка; згідно з розпорядженням керівника; клеймо меншовартості; усвідомимо себе нацією; статичний заряд; надати відповідну інформацію; натуральне число; підтримаймо українського виробника; велике цабе; дати прочухана* [11, с. 158]. Проаналізувавши подані вирази, можемо зробити висновок, що цікавими для мовного дослідження можуть бути одиниці *клеймо меншовартості, підтримаймо українського виробника, свідомість українця*, які учні можуть використати під час створення тексту публіцистичного стилю як мовні кліше. Завдання вчителя в цьому випадку полягатиме в тому, аби вказати на специфіку наведених ілюстрацій, їх лінгвістичні особливості.

Студіювання підручника дозволяє зазначити, що розвиток мовлення забезпечують вправи комунікативного спрямування, які формують уміння реалізувати отримані теоретичні відомості на практиці. Наприклад, автори

підручника пропонують здобувача освіти переглянути кілька номерів газет або журналів, цікавих для молоді, визначити тематика надрукованих у них статей. Для підсилення комунікативної складової потрібно також визначити, яка з публікацій найбільше сподобалася, звертаючи увагу на композицію статті, здійснити аналіз стилістичних прийомів, до яких вдається автор тексту [11, с. 196]. Учитель може запропонувати здобувачам освіти зразки публікацій у регіональній пресі, створені молодими авторами, замітки інших учнів, подані до шкільної (чи іншої) газети, зокрема й періодичні видання закладів вищої освіти власного регіону тощо. Звертаючи увагу здобувачів освіти на композицію статей, стилістичні прийоми організації тексту, варто зауважити на важливості й комунікативній складовій кліше, на тих функціях, які ці лінгвооддиниці надають медійному тексту, як увиразнюють стиль автора.

Загалом підручник відповідає чинній програмі, в основі його побудови лежать загальнодидактичні принципи – науковості, систематичності, послідовності, наступності, перспективності, дитиноцетризму. Завдання подано структуровано, із гармонійним поєднанням теоретичного й практичного блоків, із цікавим акцентом на комунікативну складову, що апелює до афоризмів і крилатих висловів відомих людей, які потребують пояснення, витлумачення, визначення авторства. Правила та інші зауваги виділено кольором, який привертає увагу читачів, ілюстрації відповідають суті наведених текстових фрагментів і сприяють кращому запам'ятовуванню. Однак, на нашу думку, питання про мовні кліше потребують додаткових пояснень від учителя, задіяння іншої довідкової літератури для висвітлення цієї теми.

Для ґрунтовного аналізу нами було обрано також підручник «Українська мова (профільний рівень) для 10 класу закладів загальної середньої освіти» (Харків, 2018 р.), авторами якого є С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова. У цьому підручнику для здобуття

знань подано мовознавчі розділи, які автори пропонують вивчати в поєднанні зі стилістикою, культурою мовлення, риторикою [80, с. 3].

У межах нашої роботи звертаємо увагу на те, як саме поняття «мовне кліше» заявлене й репрезентоване у взятому до аналізу підручнику для профільної школи. Натрапляємо на досліджуване мовне явище в такому контексті: «Фразеологія національної мови збагачується та вдосконалюється, убираючи в себе безцінні скарби із приказок і прислів'їв, афоризмів і анекдотів, дотепів і каламбурів, сентенцій і парадоксів, літературних цитат і ремінісценцій, професіоналізмів, *мовних штампів і кліше*, тобто з усього, що впродовж багатьох сторіч плекає і зберігає у своїй пам'яті український народ [80, с. 117]. Убачаємо нагромадження різних мовознавчих термінів, пояснення яких бракує в подальшому теоретичному блоці підручника.

У процесі опанування тем «Наукова лексика. Терміни. Канцеляризми. Штampi» учні мають змогу ознайомитися з теоретичними відомостями, поданими у вигляді правила, яке розкриває суть поняття «мовні штампи». Наприклад: «Одним із джерел забруднення літературної мови є **словесні штампи** – слова й вирази, часто й одноманітно повторювані без урахування контексту, які збіднюють, знеособлюють мову. Унаслідок частого вживання вони втратили свою оригінальність: *висвітлити цілий комплекс проблем, набула гостроти ситуація*» [80, с. 106]. У межах наших наукових розвідок про кліше як лінгвістичну одиницю, зіставлення кліше й штампів є обов'язковим, адже ці мовні явища часто плутають, а у шкільній практиці відсутнє витлумачення відмінностей між цими поняттями.

В аналізованому підручнику автори звертають увагу учнів на штампи в різних за комунікативною природою текстах, їх стилістичну роль у мовленні, зокрема для інтелектуально-емоційного впливу на читачів як епіграф наведено вислів Бориса Рогози «*Мовознавці занепокоєні впливами шаблону й штампів на живе народне слово*» [80, с. 106–107]. У відповідному параграфі зроблено спробу продемонструвати здобувачам освіти мовні штампи як стерті, колись образні вислови, зайві слова, неточні вислови, безконечні,

стилістично не вмотивовані повтори, що створюють негативний стилістико-смісловий ефект. Звертаємо увагу на запропоновану учням вправу [80, с. 107], у якій головною думкою автора є така: *штампи є лютим злом мови (рішення, присвоєння, виконання, кредити довір'я, ліміти часу, з метою).*

Цікавим, як нам видається, є вправа для самостійного виконання вдома, яка передбачає дослідницько-пошукову роботу, а саме: *«Знайдіть у текстах ЗМІ 3–4 речення зі штампами й перебудуйте їх, щоб цих штампів уникнути»* [80, с. 107]. Позитивним є те, що учні мають опрацювати тексти медійного жанру, насичені не тільки штампами, але й кліше, а відтак досягнення цього лінгвістичного явища потрібним для нормативного й влучного слововживання, послуговування тими чи тими сталими конструкціями.

Під час опрацювання тем, пов'язаних із фразеологічним корпусом української мови, учням пропонують опрацювати мовні ілюстрації, дібрані з газетних текстів, пояснити значення фразеологізмів. Наприклад, вправа [80, с. 119] дає можливість опрацювати мовний матеріал, створений журналістом для масового сприйняття, осмислення реципієнтами, зокрема перед учнем постає завдання не тільки прочитати текст і з'ясувати його стиль, але й проаналізувати роль фразеологізмів у текстах ЗМІ. Такі вправи, на нашу думку, є корисними задля вивчення мови ЗМІ, особливостей подачі матеріалу, зокрема й з позиції подальшого вивчення кліше на основі подібних речень, урізноманітнення журналістських текстів не лише фразеологізмами, а й мовними кліше.

В аспекті реалізації комунікативної змістової лінії звертаємо увагу на розділ «Мовленнєве спілкування. Стилїстика і культура мовлення», де під час вивчення теми 4 «Виступ на зборах, семінарах, конференції» автори пропонують учням скласти план усного виступу на одну із запропонованих тем, як-от: «Місце жінки в сучасному суспільстві», «Провінція – ознака неуспішності?», «Чи впливає сучасне мистецтво на суспільне життя?». У межах цього завдання учні мають також підготувати добірку виступів,

надрукованих у ЗМІ на офіційних вебсторінках журналістських ресурсів, проаналізувати їх за структурою і знайти приклади неточного вживання слів, термінів, відшукати багатослів'я, мовні штампи, вказати на недоречне вживання іншомовних слів [80, с. 224]. Як бачимо, у підручнику достатньо висвітленим є питання про мовні штампи, а вправи передбачають пошук цих одиниць у тексті та їхню заміну на стилістично й комунікативно більш вдалі, унормовані.

Загалом підручник для 10 класу [80] створено із дотриманням вимог: він є інформативним джерелом для опанування нового матеріалу, репрезентує навчальну дисципліну із позиції системності, перспективності, науковий аспект не викликає заперечень, освітні, розвивальні функції з реалізовані. На переваги цієї книги вказують й самі автори, звертаючись до користувачів, зокрема й через використання епіграфів до кожної теми. Ці короткі й влучні вислови закликають учнів та учениць до осмислення мовного матеріалу, висловлення гіпотетичних міркувань, формулювання висновків. Окремі завдання сприяють виробленню вмінь самостійно здійснювати пошукову роботу в інших інформаційних джерелах, зокрема в електронних словниках, а також варто відмітити інноваційні особливості підручника у зв'язку із використанням «хмарних технологій, спрямованих на вироблення умінь самостійно працювати з інтернетними ресурсами відповідно до ваших освітніх запитів і потреб» [80, с. 3]. Відмічаючи позитивні сторони аналізованого підручника зазначимо, що в ньому бракує інформації про мовні кліше, особливо в контексті вивчення мовних штамів і канцеляризмів.

У підручниках для 11 класу концептуально закладено важливі процеси узагальнення та систематизації знань, що також забезпечує успішність засвоєння учнями навчального матеріалу, формування мовленнєвих умінь і навичок. До аналізу було залучено підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти «Українська мова. Профільний рівень» (Київ, 2019 р.), авторами якого є А. Ворон, В. Солопенко [81].

Метою роботи учнів з підручником є мотивація стати «всебічно розвиненою особистістю, яка прагне до самовдосконалення, готова до свідомого життєвого вибору, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [81, с. 4]. За визначенням авторів, підручник допоможе здобувачам освіти в опануванні мистецтва говорити, нагадає вивчене з різних розділів мовознавчої науки, навчить аналізувати текст. Навчальний матеріал репрезентовано логічно, зважаючи на вивчену раніше мовну теорію, так само подано й новий матеріал, задля цього використано «запитання-проблему» на початку параграфа та «вправу-дослідження».

Підручник відповідає всім нормам і принципам побудови посібників такого типу, адже враховує змістові лінії чинної навчальної програми, створений в органічному взаємозв'язку теорії з практикою, зважаючи на сучасне візуальне оформлення. Проте хочемо зауважити, що в ньому відсутня інформація про кліше, штампи та інші сталі мовні звороти, окрім традиційного витлумачення фразеологічної теорії, основною одиницею якої є фразеологізм. На нашу думку, звернутися до теми мовних кліше, зокрема й у зв'язку з текстами медійного характеру, можна у процесі роботи із вправами й завданнями комунікативного спрямування (написання творів, заміток, статей), пов'язаними із культурою мовлення (виправлення помилок, правильне слововживання у текстах ЗМІ). Доречним можна вважати певні зауваження вчителя щодо тлумачного словника, поданого у підручнику, його розширення окресленими нами поняттями.

Серед рекомендованих МОН України підручників з української мови для 11 класу закладів загальної середньої освіти взято для розгляду працю «Українська мова (профільний рівень)» (Харків, 2019 р.), підготовлену колективом авторів, а саме: С. Караманом, О. Горошкіною, О. Караман, Л. Поповою. Сучасні підручники виконують значну кількість функцій, які сприяють загальному розвитку учня, формують уміння трансформувати отримані знання у стійкі уміння й навички, долучитися до культурної, нематеріальної спадщини свого народу [81, с. 3]. Аналізоване джерело

інформації для сучасного старшокласника відповідає новітнім стандартам, відповідає чинній програмі через систему мовознавчих фактів, які у доступній формі подано здобувачам освіти. Підручник створено на основі лінгводидактичних критеріїв науковості, доступності, актуальності, емоційності, чіткості, послідовності, отже допоможе здобувачам освіти «узагальнити отримані впродовж навчання в школі знання з мови, стати толерантними й цікавими співрозмовниками, опанувати правила ефективного спілкування» [81, с. 3–4]. Зважаємо на цікаве графічне оформлення, яке передбачає задіяння двох контрастних кольорів, приємних для зору, що забезпечують розмежування тем і змістового наповнення завдань.

Опрацьовуючи програму з української мови профільного рівня, ми звертали увагу та те, що поняття мовне кліше згадане в цьому документі досить побіжно, у зв'язку з іншими мовними одиницями, як-от: мовні штампи, канцеляризми, про які, власне, наявна інформація в підручниках інших авторських колективів. Натомість в аналізованому навчальному виданні натрапляємо на тематичний блок «Система функціональних стилів сучасної української мови», у якому задля опанування теми № 13 «Офіційно-діловий стиль. Канцеляризми, спеціальні усталені формули, вислови-кліше, спеціальна термінологія» [81, с. 121] учні мають послуговуватися новим для себе терміном «кліше». У параграфі до цієї теми подано таке визначення: «Кліше – шаблонна фраза, мовленнєвий штамп, повторюваний у певних умовах і контекстах» [81, с. 122]. Проте дефініція досліджуваного мовного явища не позбавлена суперечності, адже клішована одиниця витлумачена через поняття «мовленнєвий штамп». На нашу думку, такий підхід спричиняє непорозуміння й спотворення лінгвістичного статусу кліше.

На сторінках підручника кліше розглянуті у зв'язку із їх вживанням в умовах ділової комунікації, тобто в офіційно-діловому стилі мовлення. Наприклад, вправа [81, с. 122] передбачає опрацювання мовного матеріалу кліше, які вживаються в офіційно-діловому спілкуванні, як-от: *порядок*

денний, довести до відома, згідно з розпорядженням, на підставі наказу, відповідно до чинного законодавства, поставити питання на розгляд.

У процесі вивчення теми № 28 «Публіцистичний стиль, сфера його використання, призначення, основні й мовні ознаки» подано вправу, яка передбачає опрацювання цитати зі статті Тетяни Коць з подальшим доопрацюванням, скориставшись прикладами з поданих текстів, прокоментувавши інформативне його навантаження іншомовних слів та висловів, використання суспільно-політичної термінології, наявність мовних кліше, штампів тощо [81, с. 184]. У переліку основних ознак публіцистичного мовлення звертаємо увагу на мовні одиниці, названі авторами як рівноправні, тобто ті, що не перебувають у взаємозв'язках, а позначають різні лінгвістичні явища – мовні кліше і штампи.

Звертаємо увагу на тему «Дискурс як комунікативний процес і як текст. Професійний дискурс», де автори наводять приклади стильових різновидів та жанрів, а також акцентують на дискурсивних формулах, зокрема й кліше, притаманних професійному дискурсу [81, с. 158]. Отже, у межах дискурсивної практики кліше варто розглядати крізь призму поняття «дискурсивна формула», яка дає орієнтир на специфічне мовне оформлення будь-якого акту вербальної комунікації між людьми.

Реалізація комунікативної змістової лінії здійснена у межах таких тем, як наприклад, «Стаття до журналу або шкільного вебсайту в публіцистичному стилі», де учням пропонують написати статтю до молодіжного журналу про нові професії, яких потребує нинішній ринок праці [81, с. 193]. Вважаємо, що такі види робіт передбачають залучення знань про мовні кліше як важливі компоненти тексту медійного характеру, як продукту фахової діяльності журналіста.

В. Новосьолова слушно зауважує, що учителям важливо відпрацювати звичку в учнів (яка згодом трансформується в потребу) визначати мету вивчення кожної теми, тому вправи, завдання й запитання підручників даватимуть змогу так скоригувати мету уроку, загальну атмосферу навчання

учнів на уроці, наповнити зміст навчання особистісно орієнтованим й емоційно збагаченим матеріалом, щоб задіяти якомога ширше коло мотивів для навчання [54, с. 80].

Підручник є важливим засобом збагачення учнівського світогляду, самовдосконалення, формування його мовної картини світу, інтелектуальної мовної особистості. Це саме та навчальна книга, яка спонукає учнів послуговуватися мовними засобами, зважаючи на їх виразність, доцільність, логічність, змістовність, демонструючи багатий словниковий запас, комунікативну компетентність загалом.

Отже, чинні програми і підручники, затвержені МОН України, сприяють розвиткові у здобувачів освіти ключових компетентностей, до яких належить і комунікативна, передбачають готовність використовувати засвоєні знання, уміння й навички для розв'язання практичних, пізнавальних, комунікативних завдань. Проаналізовані підручники з української мови профільного рівня є джерелом інформації про мовні кліше і можуть бути застосовані для вивчення цього мовного явища у шкільній практиці з обов'язковими коментарями й заувагами вчителя під час опрацювання теоретичних блоків і виконання тих чи тих завдань практичного характеру.

2.3. Специфіка роботи з текстами медійних жанрів на уроках української мови у старшій школі

Стрімкий розвиток новітніх масмедіа, що, окрім друкованої продукції, мають сучасні платформи для презентації інформаційного матеріалу, створює нагальну потребу в цілеспрямованій підготовці учнів до критичного й безпечного користування ними. У цьому ракурсі важливим етапом формування пізнавальних умінь і навичок, комунікативних орієнтирів учнів є засвоєння таких понять, як медіаосвіта, медіаграмотність, медіатекст, із жанровою палітрою якого здобувачі освіти мають змогу ознайомитися у старших класах.

Задля реалізації наведених принципів й успішного набуття учнями соціокультурного та комунікативного досвіду вчителю варто ретельно добирати відповідні методи і засоби навчання. Як зазначають лінгводидакти, навчальний матеріал на уроках української мови у старших класах має відповідати принципу культуровідповідності і ґрунтуватися на засадах особистісного орієнтування, інтелектуально-духовної цінності, соціальної значущості, відповідності потребам часу [47, с. 357].

Сучасна філологічна освіта потребує нових форм, методів і засобів, які сприяють формуванню комунікативної компетентності, соціокультурних знань в учнів, саме тому в практиці навчання української мови посилено інтерес має медіаосвіти, яка почасти пов'язана з опрацюванням текстів масмедійних жанрів, формування умінь створювати такі тексти самостійно. За визначенням О. Кучерук, медіаосвіта – навчальний процес, спрямований на формування здатності до самостійного аргументованого судження про медіатексти, що передбачає критичне вивчення джерел інформації й аудиторії медіа, переважно груповий критичний аналіз медіатексту (медійної реклами, газети, інтернет-повідомлення, статті журналу), відеозйомки фільмів, телепередач та ін. [40, с. 70]. Звертаємо увагу й на те, що з-поміж форм медіаосвіти актуальними є як інтеграція у традиційні навчальні предмети, так і автономні уроки з навчального предмета, шкільні лекції, семінари, тренінги, а ще – спецкурси, факультативи, гуртки, медіаклуби [50, с. 356].

Д. Метаділі, І. Рогозіна та інші науковці витлумачують медіатекст як такий різновид тексту, що належить до масової інформації, характеризується особливим типом автора (принциповий збіг творця мовлення та суб'єкта), а також специфічною текстовою модальністю (відкрите мовлення, різноманітний вияв авторського «я») і який спрямовано на масову аудиторію [50, с. 357].

Аналіз праць провідних дослідників у царині медіакомунікацій та медіалінгвістики дає можливість, на думку Н. Бондаренко [8, с. 18–19],

назвати основні функції, які реалізують медіатексти, а саме: інформаційна, комунікаційна, евристична, аксіологічна, онтологічна, мотиваційна.

Зі свого боку, Н. Бондаренко визначає специфіку роботи з медіатекстами, її побудову й реалізацію задля оновлення змісту мовної освіти в контексті цілісної методики [8, с. 20]. Використання медіатексту на уроках є одним із найефективніших способів формування соціокультурної та комунікативної компетентностей, оскільки медіатекст сприяє розвитку творчих умінь здобувачів освіти, їхньому прагненню до пізнання наукових істин, навколишнього світу, традицій і звичаїв власного народу, історії, активізує інтелектуальну діяльність під час розв'язання теоретичних і практичних завдань [50, с. 357].

Отже, підсумувавши наукові доробки українських дослідників з царини медіаосвіти та лінгводидактики, можемо зазначити, що робота з текстами масмедійного спрямування включає кілька етапів:

- 1) сприймання (різними засобами – читання, слухання, перегляд);
- 2) робота у системі «запитання – відповіді», аналіз, інтерпретація, осмислення;
- 2) умовний поділ медіаінформації на вид, форму, жанр, зміст;
- 3) визначення мети тексту, логічності його побудови, змістовності;
- 4) визначення мовних засобів, застосовуваних задля увиразнення медіапродукту;
- 6) зіставлення окремих частин медіатексту з іншими, подібними текстами; устанавлення аналогії;
- 7) узагальнення й підсумкові результати аналізу тексту;
- 8) висловлення особистого ставлення до отриманої з тексту інформації;
- 9) формулювання власної позиції (як учня, як мешканця того чи того регіону, як громадянина країни) щодо подібної інформації.

Звертаємо увагу на чинну програму для профільної школи, у якій йдеться про важливість «задоволення пізнавального інтересу в інформаційному середовищі; прагнення дотримуватися етичних норм у

віртуальному інформаційному просторі; критичне ставлення до медійної інформації» [63]. Наприклад, у процесі вивчення стильової диференціації української мови в межах реалізації комунікативної змістової лінії й задля формування комунікативної компетентності учням пропонують написати такі тексти масмедійного характеру, як-от: замітку, репортаж, інтерв'ю, статтю, кореспонденцію, рецензію, нарис, презентацію, рекламу, виступ. Окрім того, на уроках словесності у старшій школі учень має здійснювати аналіз текстів масмедіа, мови реклами, промов письменників, політиків, учених.

Отже, учні старшої школи потребують спеціально організованої пошуково-навчальної роботи з медіатекстами, що покликані розвивати в здобувачів освіти культуру взаємодії з медіаресурсами, ЗМІ, здатність інтерпретувати, аналізувати й оцінювати тексти масмедійного спрямування. Варто створити сприятливі педагогічні умови задля покращення умінь учнів визначати мету таких текстів, розуміти цільову аудиторію, для якої створено той чи той текст, виявляти приховану інформацію, розрізнявати факти і судження в медіатексті, висловлювати власну позицію щодо подій, думки автора тексту, явища, заявлені в тексті ЗМІ і в кінцевому результаті навчитися створювати власні авторські медіапродукти.

Висновки до другого розділу

Аналіз лінгвістичних і лінгводидактичних розвідок визначає, що сучасні науковці багатовекторно характеризують підходи до навчання української мови, однак спільним у поглядах дослідників є акцент на пріоритетності компетентнісного підходу в освітньому процесі.

Компетентнісний підхід до навчання мови декларовано в таких нормативних освітніх документах, як-от: державному освітньому стандарті,

базових навчальних програмах, критеріях оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти тощо.

У нашій роботі розглядаємо комунікативну компетентність як інтегративне особистісне утворення, що може виявлятися у процесі комунікації та становить здатність актуалізовувати й застосовувати набутий досвід, демонструвати індивідуально-психологічні якості особистості для досягнення мети комунікації.

Комунікативна компетентність учнів у профільній школі полягає саме в особистому комунікативному досвіді, який виникає у процесі розв'язання різних комунікативних завдань, що, власне, й засвідчує готовність особи до повноцінного функціонування в суспільстві. Ця надважлива компетентність сприяє розв'язанню життєво важливих завдань суспільного характеру, забезпечує соціалізацію особистості, зміцненню власних життєвих позицій, гармонійному розвитку власного «Я» учнів, а також розвитку міжособистісних стосунків. Результатом сформованості комунікативної компетентності можна вважати реалізацію комунікативного досвіду й ціннісних орієнтацій в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства загалом. Отже, можемо наголосити на соціальній значущості комунікативної компетентності, сформованої зокрема на мовному ґрунті.

Задля вивчення проблеми формування комунікативної компетентності засобами мовних кліше ми звернули увагу на змістове наповнення програми та підручників з української мови для профільної школи. Аналізуючи підручниками керувалися принципами, які відображають пріоритетність особистісно орієнтованого, комунікативно спрямованого і компетентнісного підходів. Підручники, запропоновані МОН України, для оволодіння українською мовою, покликані витворити мовну особистість учнів і учениць через засвоєння мовних знань та формування мовних умінь і навичок. Відомості з мови подаються не стільки для мовного аналізу, скільки для вдосконалення комунікативних умінь, тобто опрацювання мовного матеріалу авторські колективи вбачають у досягненні кінцевої мети.

Ефективним засобом формування комунікативної компетентності учнів та учениць на профільному рівні навчання мови є включення у зміст програми і нових підручників відомостей про систему лінгвальних знаків, насамперед кліше, які дають змогу мовцю емоційно, виразно, комунікативно вдало й насичено зорієнтуватися в ситуації спілкування, планувати власну мовленнєву діяльність, передбачати її результати, впливати на думки й переживання слухачів і читачів. Кліше масмедійного вжитку можуть збагатити мовлення здобувачів освіти, розширити їх світогляд, надати відомості про ті чи ті події, що відбуваються в країні та регіоні. Вони сприятимуть кращому розумінню суспільно-важливих тем, висвітлюваних працівниками ЗМІ на сторінках державних і особливо регіональних джерел друкованої преси.

У цілому у кваліфікаційній роботі ми орієнтуємося на комунікативну спрямованість масмедійних текстів та їх важливість задля формування комунікативної компетентності здобувачів і здобувачок освіти, акцентуючи на комунікативно-інформаційному потенціалі регіональної періодики та мовних засобах увиразнення текстів ЗМІ, з-поміж яких чільне місце посідають мовні кліше.

РОЗДІЛ 3

УПРОВАДЖЕННЯ СТВОРЕНОЇ МЕТОДИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ КЛІШЕ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

3.1. Методика формування комунікативної компетентності засобами клішованих одиниць на уроках української мови

Вивчення змісту програми з української мови для профільного рівня, підручників для 10–11 класів дало змогу зорієнтуватися, що розробники здебільшого акцентують увагу та теоретичних аспектах лексикології, фразеології, стилістики, пропонуючи учням опрацювати навчальний матеріал. На жаль, поза увагою авторів підручників залишається комунікативний потенціал мовних кліше, уживаних задля досягнення ефективності спілкування, як власне й подача матеріалу про клішовані одиниці, що специфічними мовними знаками. На нашу думку, у підручниках недостатньо подано комунікативно спрямований теоретичний матеріал, хоча в деяких підручниках (наприклад, для 11 класу) наявні відомості, що можуть застосовуватися для формування комунікативної компетентності учнів.

Особливу роль в організації процесу вивчення мовних кліше відіграє визначення мети й завдань, що впливає на відбір відповідного змісту та адекватних йому методик навчання. Як слушно зауважує В. Бабенко, сучасна стратегія підвищення якості української освіти, реалізація її компетентнісної парадигми та розбудова інформаційного суспільства актуалізують проблему оновлення й оптимізації філологічної освіти майбутніх учителів-словесників, здатних орієнтуватися в інноваційних процесах сучасної школи, усвідомлювати необхідність упровадження практикуорієнтованих технологій навчання мови, використання інтерактивних імітаційних форм і методів навчання, нових підходів до визначення змісту та структури уроку, добору ефективних засобів навчання [3, с. 78].

У контексті проблеми формування комунікативної компетентності старшокласників, що складає методологічне підґрунтя нашої кваліфікаційної праці, мета подальшого опрацювання лінгводидактичної літератури полягає в розгляді методів навчання, з-поміж яких особливий потенціал належить методів вправ. Вправи, заявлені в підручниках для профільної школи, містять різнопланові завдання щодо побудови висловлень на основі визначеної теми, комунікативної ситуації, за ілюстрацією. У попередньому розділі ми проаналізували зміст вправ, що дає можливість зробити висновок, про необхідність конкретизувати в кожному запропонованому завданні умови навчальної комунікативної ситуації, якомога більше наблизити цю ситуацію до реалій сучасного комунікативного середовища. Вивчення функційних особливостей кліше окреслює шляхи використання цих мовних засобів для посилення експресії змісту висловлення, трансляцію інтелектуального, емоційного чи естетичного аспекту таких лінгвоодиниць.

Виходячи з попередніх розмірковувань, вважаємо за доцільне розробити систему вправ для комплексного вивчення клішованих одиниць у профільній школі. Звертаємо увагу на класифікацію вправ, подану в методичних працях Л. Мамчур, яка розрізняє такі різновиди: мовні, умовно-мовленнєві, мовленнєві, комунікативні [43, с. 23]. Дослідниця наголошує, що всі вправи повинні мати комунікативне спрямування і пов'язуватися з виучуваним лінгвістичним поняттям. Основний акцент у системі вправ відведено комунікативним, ситуативним і ситуативно-моделювальним вправам, що безпосередньо пов'язані продукуванням мовлення відповідно до комунікативної ситуації [43, с. 23–26].

Перш за все звертаємо увагу на мовні вправи, під якими в лінгводидактиці прийнято вважати ті завдання, які сприяють формуванню мовних (фонетичних, лексичних, граматичних) умінь і навичок. Ці вправи забезпечують засвоєння учнями й ученицями значення й форми лінгвоодиниць у спілкуванні шляхом усвідомленого оволодіння мовою взагалі.

Наведемо приклади мовних вправ, розроблених у контексті досліджуваної проблеми.

Вправа 1. Уважно прочитайте текст, автором якого є відома українська дослідниця Надія Сологуб. Визначте його стиль, обґрунтуйте свою відповідь. Доповніть запропоновану інформацію, наведіть приклади мовних одиниць, кваліфікованих як кліше.

Термін **кліше** походить зфранцузької мови, а саме: cliché – відбиток, від clichet – робити відбиток, стереотипувати. Це такий мовний засіб, стандартний зворот, регулярно повторюваний у певних умовах і контекстах; мовний стереотип із позитивною функцією. Це як правило форми привітання, прощання, пробачення, зачини та кінцівки казок, словесні рамки документів. Швидка відтворюваність кліше, їх автоматизм, мовна економія полегшують комунікативний процес. Ці лінгвоодиниці використовуються здебільшого у писемному діловому мовленні. Механізм перенесення кліше у неприродні для них стилі (художній, публіцистичний) перетворює їх у штампи [74, с. 255].

Вправа 2. Ознайомившись із статтею Надії Сологуб про кліше як мовну одиницю, доповніть таблицю власними прикладами.

Різновид кліше	Приклади
Кліше щоденної комунікації (мовний етикет у ситуаціях звертання, вітання, прощання, згоди, побажання, подяки тощо)	
Кліше в різних стилях спілкування (офіційно-діловий, науковий, публіцистичний)	
Кліше суспільно-політичного життя	
Кліше з професійного мовлення представників різних галузей виробництва, промисловості, гуманітарної і медичної сфери, освіти, спорту.	

Вправа 3. Прочитайте уважно наведені мовні звороти. Розмежуйте у фразеологізми і мовні кліше.

Сфера обслуговування, віддати кінці, тримати язика за зубами, правоохоронні органи, вільний птах, брати за петельки, вельмишановний

добродію, бувайте здорові, тримати ніс за вітром, тримати марку, засоби масової інформації, пленарне засідання, давати спокій, один одного вартий, бити в одну точку, боротьба з тероризмом, у чотирьох стінах, старий лис, молоти язиком, стан довкілля, обіймати посаду, укласти договір, госпіталізація хворого, давати відбій, тимчасова непрацездатність, давати по шапці, кров з молоком, дослідження крові.

Вправа 4. На основі опрацьованого теоретичного матеріалу про мовні кліше та штампи проаналізуйте наведені словосполучення. З двома одиницями складіть речення в офіційно-діловому й публіцистичному стилях.

Дати путівку в життя, фінансова підтримка, згідно з розпорядженням, згідно з приписом, попередній медичний огляд, через сімейні обставини, з повагою.

Вправа 5. Прочитайте текст. До якого стилю мовлення, на вашу думку, він належить. Де можна зустріти подібну інформацію? Відшукайте в тексті мовні кліше. Яке їх смислове навантаження в наведеному фрагменті? Спробуйте продовжити запропонований текст власними міркуваннями, використовуючи клішовані одиниці.

Збереження життя працівників і забезпечення безпечних та здорових умов праці на робочих місцях – це найголовніше завдання на будь-якому промисловому підприємстві.

Людське життя і здоров'я – найвища цінність, тому на Криворізькому залізорудному комбінаті запроваджується чимало заходів, спрямованих на зниження виробничого травматизму та професійних захворювань (З газети «Шахтар Кривбасу»).

Мовні вправи, на думку Л. Мамчур, мають на меті повноцінний розвиток мовної компетентності, використовуються у процесі вивчення мовної теорії і покликані виробити вміння й навички успішно оперувати лінгвістичними засобами у процесі побудови власних висловлень [45, с. 133].

Друга група вправ, які використовуються з метою розвитку мовленнєвої компетентності, – умовно-мовленнєві вправи. Вони покликані

забезпечувати розуміння учнями особливостей використання (функцій) мовних одиниць у визначених мовленнєвих ситуаціях (актах мовленнєвої діяльності). Подібні вправи навчають способів формування думки та продукування її у власних висловленнях [43, с. 23–26].

Вправа 1. Ознайомтеся з текстом-привітанням, опублікованим на офіційному сайті АТ «Кривбасзалізрудком». Схарактеризуйте мовні засоби впливу на читача. Яка роль серед них відведена клішованим одиницям?

27 травня 2023 року криворіжці відзначали 248-му річницю з дня заснування нашого міста, у якому функціонує чимало шахт, кар'єрів, заводів, металургійних комбінатів, завдяки яким Кривбас став великим промисловим регіоном України. З нагоди Дня міста було відзначено криворізьких трудівників, які своєю працею розбудовують наш промисловий регіон, тримають трудовий та волонтерський фронти та роблять усе можливе для підтримки Збройних сил України, які захищають нас від російського агресора.

Вправа 2. Прочитайте текст і з'ясуйте, до якого стилю він належить. Схарактеризуйте мовні засоби виразності. Назвіть кліше, які, на вашу думку, насичують текст додатковою інформацією, виражають ставлення автора.

День шахтаря – свято особливе для нашого підприємства та всього Криворізького регіону. У нашому місті трудиться чимало гірників, які щодня спускаються на підземні горизонти задля видобутку залізної руди, яка є фундаментом розвитку Української та світової промисловості. Пишаємося мужністю і сміливістю трудового колективу, який, виконуючи виробничі задачі, показує свій професіоналізм, майстерність, навички і бажання розвиватися. Напередодні професійного свята в апараті управління, на шахтах та в інших структурних підрозділах відбулися святкові змінно-зустрічні зібрання, на яких вітали кращих представників шахтарської праці (З криворізької газети ШК).

Вправа 3. Складіть речення з кліше офіційно-ділового стилю, визначте, у яких ситуаціях можна використати ці речення.

Ужити заходів, грошова компенсація, оголосити подяку, винести догану, брати участь, з боку адміністрації, на підставі наказу, за місцем основної роботи, матеріальна відповідальність, взяти до уваги.

Вправа 5. Прочитайте текст. Визначте, до якого стилю мовлення він належить. Спробуйте розширити його за допомогою інших мовних одиниць, долучіть до власного тексту кліше. Які функції вони виконують у створеному вами тексті?

«ДЗВІН» – округовий часопис, орган товариства «Преса України». Виходив 1941–1943 у м. Кривий Ріг у Дніпропетровській області двічі, згодом тричі на тиждень (усього 268 випусків). Літературно-мистецький додаток «Меч» опублікований 1941 року. Накази й оголошення німецької влади інколи подавали німецькою та українською мовами. Друкували повідомлення про успіхи німецьких військ, цитати з промов А. Гітлера, постанови райхс комісара України, відозви міського комісара, розпорядження та ухвали міської управи, повідомляли про місцеві економічні та культурні події. Рубрики: «Головна квартира Фюрера: Верховне Командування Збройними Силами повідомляє», «На фронтах», «Короткі повідомлення», «Вісті зі світу». Серед авторів – Р. Бжеський, В. Боришкевич, М. Іркутський, М. Миколаєнко, Б. Олешко, С. Польовий, І. Потапенко, І. Шаблій. Гол. ред. – М. Пронченко, М. Жосан.

Варто відзначити, що цей різновид вправ передбачає роботу з мовленнєвими ситуаціями спілкування, які повністю або частково має визначати вчитель, тобто добирати такі завдання, які бувають у реальному житті, тому тільки на початку роботи вони є умовними.

На межі з умовно-мовленнєвими вправами в лінгводидактиці розглядають також мовленнєві вправи, які забезпечують активне використання умінь і навичок в усному й писемному спілкуванні. Сприяють формуванню вмінь в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі) [45, с. 135]. Подібні вправи покликані навчити

учнів висловлювати власні думку, надавати коментар до отриманої з тексту інформації тощо. Наведемо приклади таких вправ.

Вправа 1. Прочитайте текст, визначте його головну думку. Висловте своє ставлення до прочитаного.

За професіоналізм та самовідданість рятувальники Дніпропетровщини отримали відзнаки. Сьогодні начальник Головного управління Юрій Корецький нагородив рятувальників Дніпропетровщини. Про це повідомили у пресслужбі Головного управління ДСНС Дніпропетровської області.

За мужність і героїзм, самовідданість і високий професіоналізм, виявлені при виконанні службових завдань відзначено 19 надзвичайників з Кривого Рогу. Усього нагородили 52 працівника ДСНС України Дніпропетровщини. Серед нагород – нагрудний знак МВС «За відвагу в службі», ДСНС «За відвагу в надзвичайній ситуації», «Знак Пошани», почесні грамоти й звання.

«Повномасштабне вторгнення поставило перед рятувальниками нові виклики. Але, попри ворожі обстріли та небезпеку, вони продовжують мужньо виконувати свою роботу, цілодобово захищаючи спокій та безпеку мешканців», – зазначають у пресслужбі відомства.

Вправа 2. Створіть статтю для публікації до Дня працівників освіти. Використовуй кліше з довідки: *освітній фронт, професійні здобутки, вершини знань, бажано щастя й добра, мирного неба, приклад для наслідування* тощо.

Вправа 3. Підготуйте матеріал для публікації на тему, яка вас хвилює, під гаслом криворізьких журналістів *«Тримаємо друкований інформаційний фронт. Працюємо задля перемоги України!»*.

У сучасній лінгводидактиці комунікативні вправи прийнято вважати такими, що сприяють формуванню готовності учнів до вербальної комунікації в усній і писемній формі. Наведемо приклади вправ, які сприяють результативності освітнього процесу, забезпечуючи належну мовну й мовленнєву підготовку молодого покоління.

Вправа 1. Прогляньте публічний виступ (інтерв'ю) відомої медійної постаті (на телебаченні, у мережі Інтернет). З'ясуйте комунікативну поведінку співрозмовника, його комунікативний намір. Вкажіть, які мовні кліше використала ця людина.

Вправа 2. Спродукуйте інтерв'ю з публічною особистістю, попередньо склавши план. Створіть текст, дотримуючись норм мовленнєвого етикету й культури спілкування. Застосуйте такі комунікативні моделі, як-от: знайомство, запрошення, прохання, відмова, вибачення, згода, вдячність, запитання, незгода, побажання тощо. Правильно оформіть репліки кожного з учасників інтерв'ю, використовуючи мовні кліше. Підготуйте текст для публікації в черговому випуску шкільної газети.

Вправа 3. Прочитайте запропонований текст. До якого стилю мовлення він належить? Спробуйте розширити діалогічні репліки, за допомогою етикетних або рамкових кліше.

– *Привіт, Оксано!*

– *Привіт, Марійко! Як справи?*

– *Добре! Я зараз дуже зайнята, нудьгувати немає часу! А в тебе як?*

– *Намагаюся придумати, чим би таким зайнятись, цікавим і корисним... А які в тебе справи з'явилися?*

– *Я навчаю свою двоюрідну сестру української мови!*

– *Хіба ти можеш? Ти ще сама маленька!*

– *Можу! Наталка молодша, а я знаю більше і на уроках завжди отримує високі бали.*

– *А твоя сестра зовсім не знає української мови?*

– *Зовсім! Мої дядько та тітка, її батьки, переїхали сюди з Маріуполя, а там майже не вивчали українську. І Наталка змалку чула навколо російську!*

– *Але ж російська мова, здається, схожа з українською?*

– *Це тільки так здається, але загалом наша мова багатша й давніша! І милозвучніша!*

– *І яким чином ти навчаєш Наталку української мови?*

– *Я читаю для неї казки й оповідання. Якщо якесь слово невідоме чи незвичне для сестри, ми разом з'ясовуємо його значення. І складаємо речення з цим словом.*

– *Марійко, я можу навчати твою сестру української мови разом із тобою. Маю на думці кілька цікавих ідей!*

– *Оксанко, щиро дякую! Мені дуже потрібна допомога!*

Аналіз лінгводидактичних праць [45; 47] та опрацювання мовного матеріалу, його структурування у вигляді спеціальних завдань дає змогу стверджувати: у процесі виконання власне комунікативних вправ учитель повинен ознайомити здобувачів освіти з основними особливостями речень різного типу і тексту загалом (комунікативними, структурними, смисловими). Окрім цього варто звернути увагу на те, щоб навчити правильно, логічно, виражено будувати власне висловлення з урахуванням ситуації спілкування.

Зважаючи на вид мовленнєвої діяльності, власне комунікативні вправи розподіляємо на ті, що спрямовані на розвиток власного монологічного чи діалогічного мовлення учнів та учениць (складання власних текстів, діалогів, розширення змісту в почутому чи прочитаному діалозі тощо), і такі, які націлені на сприйняття звукового чи графічного мовлення (прослуховування готових текстів, промов, інтерв'ю, ознайомлення з друкованими чи опублікованими матеріалами).

Можемо підсумувати таке: найдоцільнішим у формуванні комунікативної компетентності учнів профільної школи є впровадження системи вправ різних видів складності, які обов'язково містять комунікативні завдання, пов'язані з процедурою мовленнєвостилістичного і комунікативно-прагматичного аналізу. Комунікативні вправи покликані насичувати весь освітній процес у профільній школі і реалізовувати взаємозв'язок мовного й мовленнєвого навчального матеріалу із ситуацією спілкування. Таким чином, можемо сказати, що на уроках української мови розвиваються вміння

здобувачів освіти аналізувати комунікативну ситуацію, відбирати доречний та ефективний мовний матеріал для досягнення мети комунікації.

3. 2. Формування комунікативної компетентності здобувачів освіти в позаурочний час засобами кліше

Задля вирішення складних питань національноорієнтованого виховання учнів велику роль відіграє різноманітна позакласна робота з української мови, що закріплює, поширює й поглиблює знання учнів. Ця робота тісно пов'язана з уроками, не підміняючи їх, і розв'язує ті самі освітні завдання, у чому й полягає її специфіка як такого виду занять, що є продовженням роботи, проведеної на уроці. Очевидно, що навіть найбільш майстерно проведений урок не може повністю забезпечити весь комплекс навчально-виховної місії. До питання про позаурочну роботу з української мови зверталися такі лінгводидакти: О. Біляєв, Л. Варзацька, О. Горошкіна, А. Галетова, Н. Діденко, А. Нікітіна, С. Караман, М. Пентилюк, О. Потапенко.

В українському педагогічному словнику зазначено, що позаурочна робота – це складова частина навчально-виховного процесу в школі, одна з форм організації дозвілля учнів, яка організовується й проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою й при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, учителів, організаторів позакласної та позашкільної роботи [18, с. 263].

Науковці-лінгводидакти вважають, що у процесі роботи на позакласних заходах здобувачі освіти удосконалюють власну мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну компетенції, розвивають уміння й навички працювати з мовним матеріалом тощо. Однак такі види робіт повинні мати свою унікальність, відрізнятися від уроків рідної мови і не перетворюватися

на спеціальні заняття з учнями чи ученицями, які мають прогалини у знаннях і не встигають опанувати основну програму.

Організація позакласної роботи, добір матеріалу позакласних занять у профільних філологічних класах здійснюється на основі застосування й поєднання основних принципів навчання й виховання. У системі позакласної роботи принципи визначають напрям, стратегію і зміст практичної взаємодії учителя й учнів [23, с. 80]. Методисти виокремлюють такі принципи позакласної роботи: принцип зв'язку позакласної роботи з уроками української мови, принцип свідомості, комунікативної спрямованості, диференціації й індивідуалізації, принцип розважальності, поєднання індивідуальних, групових і масових форм [58, с. 26].

Н. Діденко цілком закономірно й справедливо пропонує долучати в цьому систему й інші принципи, як-от: принцип добровільності, принцип професійної спрямованості, принцип демократизації й гуманізації, культурологічний принцип, принцип співпраці і партнерства, культурної самоідентифікації [23, с. 81–82].

Відповідно до мети нашого дослідження важливо з'ясувати зміст і форми позакласної роботи в освітньому процесі з української мови. Звертаємо увагу на те, що завдання позаурочної роботи полягають у розширенні, поглибленні набутих на уроках мови знань, удосконалення умінь і навичок учнів; формуванні ініціативи, самостійності, творчих здібностей, інтересу до предмета.

Опрацювання навчально-методичної літератури засвідчує, що найпоширенішими формами систематичної позаурочної роботи є мовні гуртки. Плани роботи таких гуртків складає вчитель-предметник з урахуванням особистих інтересів, здібностей учнів і учениць, вікових та психологічних особливостей. Посилену увагу на засіданнях мовного гуртка звернено до тих засад мовної теорії, яка не вміщена у шкільному підручнику, що сприяє розширенню світогляду учнів, удосконаленню мовної, комунікативної компетенції [47, с. 373].

Під час аналізу програми та підручників для профільної школи ми акцентували на тому, що темі мовних кліше приділена незначна частина аудиторного часу. У зв'язку з цим вбачаємо за необхідне розробити заняття гуртка, яке збагатить знання школярів про клішовані одиниці, а також сприятиме формування комунікативної компетентності на профільному рівні вивчення української мови.

Гурткове заняття здебільшого має свою заздалегідь визначену структуру, як-от: вступне слово керівника (ознайомлення з темою й новим матеріалом для опрацювання), виступи учасників гуртка з відповідними повідомленнями (рефератами, доповідями, презентаціями тощо), виконання всіма гуртківцями практичних завдань, відповіді на запитання керівника, мовні ігри, лінгвістичні задачі тощо.

У загальних рекомендаціях пропонують протягом року проводити кілька відкритих занять, на які запрошують також тих учнів, які не є членами гуртка. Подібні засідання популяризують роботу гуртка, підвищують інтерес до вивчення мови і в інших учнів. Не викликає заперечень думка про те, що успіх роботи мовного гуртка значною мірою залежить від того, наскільки керівник продумує і вдало її організовує. Учитель-словесник детально планує й готує кожне засідання, добирає потрібну літературу, наочні посібники, консультує гуртківців, навчає, як треба працювати над запропонованою літературою, як готувати реферат чи повідомлення, як добирати найбільш промовисті факти для ілюстрації теоретичних положень, де їх відшукати, як опрацьовувати мовний матеріал і добирати влучні мовні засоби. [47, с. 372].

Стає зрозумілим, що робота гуртка не окреслюється певними вузькими рамками, і має ставати здобутком інших класів, школи, тому робота старшокласників повинна популяризуватися через оголошення, виступами гуртківців у шкільній пресі, у процесі створенні шкільних блогів на сторінках у соціальних мережах тощо. Цікавим, на наш погляд, є процес створення шкільної газети, яка має висвітлювати життя учнівського колективу, успіхи й досягнення, продемонструвати мовну вправність учасників гуртка. Процес

виготовлення шкільної газети є непростим, адже вимагає від керівника знань, умінь і навичок редакторської справи, однак ритм сучасного освітнього процесу вимагає від учителя відшукувати найновіші форми взаємодії з учнями, шляхи вдосконалення їхніх компетентностей через цікавий здобувачам освіти віртуальний світ.

Пропонуємо розробити тематику щотижневих (щомісячних) випусків газети чи дописів у шкільному телеграм-каналі (сайті школи, сторінці школи у соціальних мережах) (Додаток Д). Для успішної реалізації такої форми у роботі з учнями профільної школи варто розробити план роботи гуртка, який висвітлюватиме системність проведених заходів (Додаток Г).

Окрім завдань, які передбачають підготовку матеріалу для оформлення газети (статті й замітки до різних рубрик газети), вбачаємо за необхідне проведення окремих занять з мовної практики для гуртківців-журналістів. На подібних заняттях керівник гуртка має презентувати учасникам різноманітні завдання, пов'язані з аналізом текстів масмедійного спрямування, зокрема й наводячи відповідні приклади з мовлення регіональних ЗМІ. Така гурткова робота покликана удосконалити вміння й навички учнів профільної школи класифікувати тексти масмедійного характеру, розкривати змістове наповнення текстів різних за жанровою специфікою, визначати їх тематику і структуру, давати оцінку їх стилістичним параметрам. Наведемо приклади завдань, які керівник може запропонувати учням під час занять у журналістському гуртку «Акули пера» (Додаток Ж).

Переконані, що у процесі виконання завдань, сформульованих у межах роботи гуртка шкільного ЗМІ, учні й учениці зможуть у повному обсязі реалізувати свої знання на практиці, поглибити вміння використовувати ті чи ті мовні засоби виразності для написання різноманітних текстів, зокрема й посилювати їх клішованими одиницями.

Серед форм позаурочної роботи з української мови варто звернути увагу на мовні вікторини, де учитель має змогу поглибити знання учнів з тих чи тих тем із програми курсу української мови, і зокрема актуалізувати

вивчене про мовні кліше, штампи, канцеляризми тощо. Вікторина містить запитання і відповіді з різних лінгвістичних тем, а самі завдання враховують вік та рівня знань учасників. Виховна цінність вікторини полягає в тому, що вона розвиває винахідливість і активність учнів, розширює їх світогляд, сприяє розумовому вихованню, розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей, кмітливості. Захоплива ігрова форма вікторин збільшує емоційний тонус, сприяє кращому засвоєнню змістової інформації вікторин [31, с. 116] (Додаток В).

Отже, ми розглянули основні форми позакласних занять з української мови, які так чи так пов'язані із вивченням мовних кліше, використання їх у роботі з текстами медійного спрямування. Найпоширенішими формами систематичної позакласної роботи є лінгвістичні вікторини, конкурси, мовні гуртки тощо, у процесі проведення яких учитель-словесник може сприяти підвищенню рівня комунікативної компетенції учнів та учениць старшої школи, їх організованості, працелюбності, порядності, відповідальності, а також розвиток творчих здібностей і потенціалу, рис характеру. Кліше посилюють комунікативну компетентність здобувачів освіти, сприяють їх професійному становленню в майбутньому.

Висновки до третього розділу

Суттєвою закономірністю розвитку комунікативної компетентності учнів та учениць старшої школи є розуміння семантичного наповнення мовних одиниць, що сприяє усвідомленню функційного навантаження слова чи словосполучення, розумінню комунікативно доцільного їх вживання в певному контексті. Робота над стилістичною довершеністю текстів потребує додаткового оцінювання мовностилістичних ресурсів та, відповідно, умінь користуватися ними в повсякденних ситуаціях. Для цього здобувачі освіти повинні осягнути специфіку семантичних і стилістичних відтінків мовних

одиниць, навчитися оцінювати їхню виражальну потужність, будувати власні довершені синтаксичні структури, тексти різних стилів і жанрів мовлення.

Удосконалення мовного чуття й комунікативної компетентності учні та учениць у профільному рівні вивчення української мови зумовлює доцільність системної й систематичної роботи текстами, що ілюструють норми літературної мови, виконанню вправ різного типу й рівня складності, серед яких звертаємо увагу на мовні, умовно-мовленнєві, мовленнєві та комунікативні. Кожний із різновидів названих вправ сприяє поглибленню знань про мовні кліше, їх місце у загальній лінгвістичній теорії, особливостям практичної реалізації у мовленні, зокрема й у тестах медійних жанрів.

Успішному розвитку комунікативної компетентності під час опанування клішованих одиниць української мови є посилена робота вчителя в позаурочний час. Лише за умови ґрунтовного засвоєння мовного матеріалу старшокласник навчиться конструювати стилістично довершені тексти, чому можуть посприяти такі форми позакласної роботи з дисципліни, як мовні гуртки та мовні вікторини. Запропонована робота вчителя покликана сформувати у школярів позитивне ставлення до предмету, до української мови загалом, оптимістичне й критичне ставлення до світу. Керівник гуртка (організатор вікторини чи конкурсу) має створити сприятливі умови для отримання позитивного учнівського досвіду роботи в колективі, а також сформувати необхідність результативної, соціально корисної діяльності з урахуванням нахилів і талантів учнів і учениць та можливість самостійно організувати журналістську роботу. Важливим аспектом позаурочної роботи вважаємо також роботу вчителя над формуванням моральних, емоційних, вольових компонентів світосприйняття, розвиток пізнавальних інтересів здобувачів і здобувачок освіти.

ВИСНОВКИ

У результаті опрацювання наукової літератури можемо узагальнити, що у сучасному мовознавстві значна кількість питань щодо важливості й вмотивованості використання кліше залишаються остаточно не з'ясованими, а сам термін «мовне кліше» має пройти шлях кодифікації й отримати виважене й загальноприйняте визначення. Актуальною наразі є проблема вивчення кліше, що пов'язане із інтенсивною увагою до стилістики та конотації мовних одиниць. У межах цього терміна інколи мають на увазі звичні репліки, поширені цитати, фразеологізми тощо.

У нашому дослідженні під кліше варто розуміти певний мовний стереотип, який можна використати у типових і зрозумілих лінгвоносію умовах спілкування. Мовним кліше властивий усталений лексичний склад і вільна відтворюваність у мовленні, водночас їх компоненти є семантично незалежними, тобто можуть входити до складу вільних словосполучень з іншими словами.

Для кліше характерні такі ознаки:

- 1) повторення типових конструкцій у подібних комунікативних ситуаціях, залежно від умов спілкування, умінь учасників виражати свою думку;
- 2) відтворення готових формул вільно й невимушено;
- 3) дещо автоматизоване актуалізація в професійному спілкуванні;
- 4) особлива мовна економія, мінімізація комунікативних зусиль, при якому зберігається мовленнєва та мисленнєва діяльність людини.

Як наслідок аналізу методичної літератури ми з'ясували, що учні на учениці старшої школи мають здійснювати спеціально організовану пошуково-навчальну роботу з медіатекстами, які мають на меті розвивати у здобувачів освіти культуру взаємодії з медіаресурсами, засобами масової інформації, здатність інтерпретувати, аналізувати й оцінювати тексти масмедійного характеру. У роботі визначено, що варто створити сприятливі

такі педагогічні умови, які б сприяли покращення умінь здобувачів освіти визначати мету медіатекстів. Учні як автори текстів публіцистичного стилю повинні розуміти цільову аудиторію, для якої створено певний текст; виявляти в ньому приховану інформацію; розрізнявати факти й судження в медіатексті, уникати помилок; висловлювати власну думку про текст; створювати авторські медіапродукти тощо.

У процесі опрацювання теоретичного матеріалу ми визначили, що, сутність терміна «комунікативна компетентність» можна розуміти як: 1) засвоєну систему мовних, мовленнєвих, соціокультурних знань, комунікативних та організаторських здібностей; 2) сукупність важливих умінь і навичок, потрібних для успішної побудови комунікативних стратегій відповідно до сфери та ситуації. Учні мають прагнути до контролю над власною комунікативною діяльністю, а також уміти адекватно сприймати комунікативну діяльність інших суб'єктів освітнього процесу.

Проаналізовані робочі програми й підручники з української мови засвідчили недостатнє висвітлення поняття «мовні кліше». Стало очевидно, що в межах навчальної програми зроблено акцент на вживанні цих лінгвоодиноць в офіційно-діловому стилі, проте публіцистичний стиль залишається поза увагою методистів, учителів і, відповідно, учнів. Робота педагога-словесника на уроках української мови у профільній школі має бути спрямована на формування уявлення про клішовану одиницю як цілісну систему з потужним мовним ресурсом, а також орієнтований на мовленнєвий розвиток старшокласників.

Видається доцільним розробити систему комунікативних вправ задля поглибленого вивчення мовних кліше паралельно із вивченням таких понять, як штампи і канцеляризми, яким відведено місце у програмі й навчальній літературі. Матеріал для вправ було дібрано з урахуванням соціокультурного компонента в навчанні мови, зокрема йдеться про тексти медійного жанру в регіональному аспекті. Гадаємо, осмислення досліджуваного лінгвального знака може бути здійснено не лише у процесі роботи на уроці, але й у

позаурочний час. Відповідно до цього ми розробили позакласні заходи, які дають змогу в цікавій та пізнавальній формі досягнути клішовані одиниці, навчитися використовувати їх у власних текстах, розвивати творчий потенціал школярів, вміння висловлювати свою думку, а також чути й сприймати думку інших людей, загалом комунікативно вдало послуговуватися мовними засобами й відтак реалізовувати себе в колективі у різноманітних царинах суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антончук О. Комунікативна компетентність у структурі соціального інтелекту вчителя-словесника. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1 (93). С. 90–92.
2. Арістова Н. О. Комунікативна компетентність майбутніх філологів : сутність, зміст, структура. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, Психологія*. 2017. № 11 С. 9–15.
3. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 20 с.
4. Баландіна Н. Ф. Функціонально-прагматичний і лінгвоментальний аналіз чеських прагматичних кліше : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2003. 38 с.
5. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
6. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога : зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. III Міжнародної науково-практичної конференції (12–14 лист. 2012 р.). Львів, 2012. С. 158–160.
7. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Дидактико-методичні засади сучасного уроку української мови у старшій школі. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*, Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017. № 1. С. 81–89.
8. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–25.
9. Борковська О. П. Кліше як стандартизована мовна одиниця текстів ділових документів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 59. С. 31–33.

10. Вишнеvsька Н. Ю. Кліше як мовна одиниця : проблеми кліше в мовознавстві. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки* : зб. наук. 2013. Кн. 3. С. 33–36.

11. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с.

12. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 272 с.

13. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 39–48.

14. Гавриленко В., Коломієць В. Особливості перекладознавчого аспекту явища кліше у документах підмови юриспруденції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 51. С. 233–237.

15. Гарбар А. І., Гарбар І. В. Роль мовних кліше у підготовці і сприйнятті ділового тексту. *Гуманітарний вісник НУК* : зб. наук. пр. Вип. 5. Миколаїв : Ілліон, 2012. С. 7–18.

16. Гладка В. А. Структурно-синтаксичний підхід у вивченні колокацій (на матеріалі французької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 39. С. 16–20.

17. Голуб Н. Б. Проблеми і перспективи компетентнісного навчання української мови в загальноосвітній школі. *Національна академія педагогічних наук України*. 2014. С. 217–226.

18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

19. Гошовська О. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури через мовленнєву діяльність. *Дивослово*. 2018. № 9. С. 7–9.

20. Грабовська І., Шакун Н. Дейктичні особливості мовленнєвих кліше. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 22 (1). С. 49–53.
21. Грибок О. М. Об'єктивація лінгвокультурних стереотипів у німецькомовному побутовому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2014. 21 с.
22. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення : 16.05.2023).
23. Діденко Н. Принципи організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання. *Педагогічний дискурс*. 2015. Вип. 18. С. 79–82.
24. Єрмоленко С. І. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 3. С. 42–46.
25. Завгородня Л. В. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет. *Культура слова*. Київ, 2001. Вип. 57–58. С. 10–15.
26. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
27. Закон України «Про освіту». № 38-39. 2017. 380 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.02.2023).
28. Князян М. О. Життєва та комунікативна компетентності у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2017. Вип. 36. С. 122–126.
29. Князян М. О. Компетентнісна модель підготовки вчителя іноземних мов : монографія. Ізмаїл : Сміл, 2008. 168 с.
30. Кокнова Т. Метакомунікативна функція мовних кліше. *Лінгвістика*. 2021. № 2. С. 85–96.
31. Кондрашова Л. В., Лаврентьєва О. О., Зеленкова Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.

32. Корніяка О. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика* : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. Вип. 8. С. 33–45.

33. Корніяка О. М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. *Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка* (19–20 квітня 2010 року). Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. I. С. 140–145.

34. Костолович Т. В. Змістові і структурні особливості професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2017. Вип. 159. С. 213–219.

35. Костолович Т. В. Компетентнісний підхід як умова формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів-словесників. *Теоретична і дидактична філологія. Серія : Педагогіка*. 2015. Вип. 21. С. 29–39.

36. Костолович Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання фонетики й орфоєпії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 20 с.

37. Костолович Т. В. Чинні підручники з сучасної української мови для вищої школи як засіб формування професійної комунікативної компетентності майбутніх вчителів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 15. С. 117–121.

38. Красновська І. П. Теоретичне обґрунтування понять «компетенція» і «компетентність» у дослідженнях науковців (др. пол. XX – поч. XXI ст.). *Педагогічний альманах*. 2020. Вип. 45. С. 233–238.

39. Крейг Р. Інтернет-журналістика : робота журналіста і редактора у нових ЗМІ. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 324 с.

40. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови : навч. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182 с.
41. Лотоцька Н. Дослідження колокацій у сучасному мовознавстві: корпусно-статистичний підхід. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 16. С. 122–126.
42. Мамчур Л. І. Комунікативні вправи – пріоритетний метод розвитку комунікативної компетентності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 29. С. 21–25.
43. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2012. 44 с.
44. Мамчур Л. І. Пріоритетна роль комунікативної компетентності у формуванні мовної особистості учня сучасної школи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 155–159.
45. Мамчур Л. І. Реалізація комунікативних вправ як ефективний чинник формування комунікативної компетентності учня. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики : колективна монографія*. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. С. 126–138.
46. Мамчур Л. І. Формування комунікативної компетентності особистості – важлива філософсько-соціальна проблема. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 145–148.
47. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за заг. ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
48. Медведь А. Мовні кліше у фразеологічній системі мови. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Серія : «Філологічні науки»*. 2010. Вип. 89 (3). С. 142–144.

49. Медіатекст у сучасному комунікативному дискурсі : кафедральний зб. тез здобувачів освіти. Миколаїв, 2020. 79 с.

50. Металіді Д. Медіатекст як засіб реалізації соціокультурної змістової лінії шкільного курсу української мови в старших класах. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 43. С. 353–357.

51. Морозова М. В. Генезис понять «компетенція» та «компетентність» у вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2020. № 5. С. 51–60.

52. Нечипоренко Б. Сугестивна функція кліше і мовних штампів в політичному дискурсі китайських ЗМІ. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Східні мови та літератури* : зб. наук. пр. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 1. С. 25–27.

53. Нікіфорова Л. І. Комунікативна компетентність: особливості та проблеми при навчанні іноземної мови. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 4. С. 406–411.

54. Новосьолова В. Місце і роль підручника української мови в організації сучасного освітнього середовища в ліцеї. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 2. С. 76–87.

55. Остапенко Н. І. Компетентнісний підхід до навчання української мови та його складники. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 1. С. 51–53.

56. Паламар С. П., Бійчук Г. Л., Братко В. О., Логвіненко Н. М., Фасоля А. М., Тименко В. М., Шевченко З. О. Компетентнісний підхід до вивчення української літератури в основній школі : посіб. Київ : Сам, 2017. 113 с.

57. Погрібна А. О., Яценко О. А. Комунікативна компетентність як складник професійної компетентності корекційних педагогів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. Т. 32 (71), № 2. С. 151–156.

58. Позакласна робота з рідної мови в школі / упоряд. К. Ю. Голобородько. Харків : Основа, 2005. 144 с.
59. Полонська Т., Пасічник О., Горошкін І. Формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності учнів 5–6 класів гімназій : метод. рекомендації / за наук. ред. В. Редька. Київ : Педагогічна думка, 2022. 60 с.
60. Попова І. С., Карасьова К. А. Мовні кліше як складник стереотипізації мовлення політиків. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 43. С. 80–86.
61. Попович А. Особливості модельних навчальних програм з української мови для 5–6 класів. *Проблеми сучасного підручника*, 2021. Вип. 27. С. 195–204.
62. Присяжнюк Ю. П., Мальована О. В. Ідеологічні кліше в сучасних українських телепрограмах як вияв постімперського синдрому. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2021. № 2. С. 81–89.
63. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Українська мова : 10–11 класи. Профільний рівень / Л. І. Мацько, Т. Л. Груба, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко (наказ МОН України № 1407 від 23.10.2017 р.).
64. Промисловий (індустріальний) туризм. Перспективи розвитку промислового туризму у Кривому Розі. Інформаційний портал. URL : <http://www.irm.kr.ua/uk/projects/promislovij-industrialnij-turizm/131-rozvitok-promislovogo-turizmu-u-krivomu-rozi>
65. Проценко А. А., Кирієнко О. Г. Категорія «компетентність» у фокусі педагогічного дослідження. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2022. Вип. 39. С. 61–63.
66. Прудникова Т. І. Змістове наповнення терміна «комунікативна компетентність учителя» у парадигмі педагогічної науки. *Соціум. Документ. Комунікація*. Серія : Філологічні науки. 2018. Вип. 5. С. 95–108.
67. Раковець О., Раковець С. Компетентність педагога як основа його професійної майстерності. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні*

технології. 2021. № 1. С. 50–60.

68. Романюк Н. Диференційні та класифікаційні ознаки мовної клішованої одиниці. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 1. С. 177–182.

69. Романюк Н. Змістова структура мовних клішованих одиниць англійської та української мов. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. № 9 (49). Чернівці, 2017. С. 268–271.

70. Романюк Н. Мовні кліше в сучасному інформаційному дискурсі. *«Молода наука – 2015»*: матеріали VIII університет. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука – 2015» (м. Запоріжжя, 7–9 квітня 2015 року). Запоріжжя : ЗНУ, 2015. Т. 5. С. 13–14.

71. Романюк Н. М. Семіотизація мовних кліше як одиниць когніції, культури і дискурсу (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 260 с.

72. Рябокiнь Н. О. Етикетні кліше у функції позитивної реакції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 2015. Вип. 56. С. 264–266.

73. Сковронська І. Ужиток фразеологічних одиниць, штампів та кліше у двомовному публіцистичному тексті. *Теле- та радіожурналістика* : зб. наук. пр. Львів : ЛНУ ім. Франка, 2010. Вип. 9 (Ч. 2). С. 324–329.

74. Сологуб Н. М. Кліше. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 255.

75. Степчук Ю., Вербицька Л., Вихор В. Проблеми канцеляризму в українській діловій мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 57. Т. 3. 2022. С. 180–184.

76. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.

77. Сучасні тенденції методики навчання : мовно-літературна царина :

- колективна монографія / за ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 251 с.
78. Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
79. Терещенко І. Регіональні ЗМІ : проблеми та перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Вип. 27. Київ, 2010. С. 174–180.
80. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
81. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.
82. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 2002. № 1 (864). С. 63–65.
83. Хома Т. В. Комунікативна компетентність, її складові. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 1. С. 203–206.
84. Шарманова Н. До питання про дискурс-аналіз кліше наукового тексту. *Філологічний часопис*. 2020. Вип. 2. С. 111–119.
85. Шарманова Н. М. Кліше в українському телепросторі : прагматичний і метакомунікативний вияви. *Мовознавство: зб. наук. пр.* Вип. 2012. № 5. С. 81–86.
86. Шарманова Н. М. Кліше українських мас-медіа в контексті етносеміотики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»* : зб. наук. пр. 2014. Вип. 8 (2). С. 230–233.
87. Шарманова Н. М. Мовне кліше в контексті функціонально-стильової диференціації мови. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 119–129.
88. Шарманова Н. М. Мовні кліше в сучасному інформаційному мовленні. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*.

Філологічні студії : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2012. Вип. 7 (2). С. 264–274.

89. Шарманова Н. М. Мовні кліше: з історії вивчення в лінгвістичній традиції. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*.

Філологічні студії : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2015. Вип. 5. С. 115–120.

90. Шарманова Н. М. Мовне кліше і фразеологічна дилема. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. *Філологічні студії* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 512–516.

91. Шарманова Н. М. Мовні кліше у структуруванні медіаінформації. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. *Філологічні студії* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2011. Вип. 1. С. 379–390.

92. Шарманова Н. Типологічний аспект мовних кліше (на матеріалі регіональної журналістики). *Регіональна журналістика: реалії, виклики, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Тернопіль, 15 квітня 2021 року). Тернопіль, 2021. С. 60–64.

93. Шелехова Г. Т. Сучасний підручник української мови як засіб формування комунікативної компетентності старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 6. С. 19–22.

94. Шидей Н. В. Комунікативна компетентність як складова журналістської майстерності. *Молодий вчений*. 2018. № 4. 1. С. 94–97.

95. Шостак Р. Поняття «компетентність» у науковій літературі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28 (4). С. 265–272.

96. Янкович О. І. Медіаосвіта в загальноосвітній школі : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 160 с.

97. Янчевська В. Ю. Класифікація мовних кліше за семантичними ознаками (на матеріалі газет «День» та «Кримська світлиця»). *Вісник Запорізького національного університету*. *Серія : Філологічні науки*: зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. № 2. С. 178–187.

98. Koknova T. A. Status of english cliches in modern linguistics. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія : Філологія*. 2021. № 51. С. 60–64.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ВП – «Вісті Придніпров'я» (обласна суспільно-політична газета).
2. З – «Зоря» (обласний суспільно-політичний щотижневик Дніпропетровщини).
3. ЧГ – «Червоний гірник» (офіційний сайт газети <http://www.girnyk.com.ua/>).
4. ШК – «Шахтар Кривбасу» (щотижневик ПАТ «Кривбасзалізрудком»).
5. ШВ – Широківська районна газета «Вісник» (офіційна сторінка в мережі «Фейсбук»).

ДОДАТОК А**Конспект уроку для формування комунікативних умінь і навичок засобами мовних кліше у 10 класі (профільний рівень)**

Тема уроку: Наукова лексика. Канцеляризми. Штампи. Мовні кліше.

Клас: 10 (загальноосвітній навчальний заклад, профільний рівень).

Тип уроку: комбінований.

Мета уроку: актуалізувати знання учнів про лексику української мови щодо сфери вживання, терміни та їх різновиди; перевірити уміння десятикласників розмежовувати ділову та наукову лексику; навчити розрізняти мовні кліше в тексті різних стилів, визначати їх комунікативну мету; виховувати у старшокласників чемність, здібність уважного вислуховування співрозмовника; збагачувати учнівський лексикон термінами різних царин науки; виховувати любов до українського слова, повагу до різних професій.

Обладнання: підручник Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.

ХІД УРОКУ**I. Організація навчальної діяльності.**

Привітання, перевірка готовності.

II. Повідомлення мети та завдань уроку.

Учитель звертає увагу учнів на те, що кожна галузь знань потребує власних лексичних ресурсів, які становлять значну частину її термінологічного словника. Кожна професія потребує своїх слів, які вирізнятимуть її з-поміж інших.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Цікаве про професії. Професії можуть втрачати свою актуальність, ставати непотрібними, наприклад: бондар (виготовляє бочки), ліхтарник, бурлак, телефоністка, повитуха, лірник, кожум'яка, різник, кучер, чоботар, годинникар, молочник, булочник. Деякі з них набули змін, сучасних рис, розширили свій потенціал.

Серед професій майбутнього можемо назвати такі: диспетчер космічних перевезень, бізнес-коуч (спеціаліст зі сприяння підвищенню виробництва), форсайтер (спеціаліст із нових тенденцій у різних галузях), бренд-менеджер.

IV. Актуалізація опорних знань й опрацювання нового матеріалу.

1. Термінологічний диктант

а) проведення:

1. Сукупність уживаних у мові слів, її словниковий склад – це *лексика*
2. Розділ мовознавства, в якому вивчається словниковий склад мови, називається *лексикологія*
3. Предметом вивчення цього розділу є *слово*
4. Яку головну функцію в мові виконує слово? *Номінативна*
5. Які два типи мовного значення мають повнозначні слова? *Лексичне і Граматичне*
6. Як називаються слова, які мають декілька лексичних значень? *Багатозначні*
7. Як одним словом називаються слова, які належать до однозначних? *Терміни*
8. Які значення мають багатозначні слова? *Пряме і переносне*
9. Розділ лінгвістики, що вивчає теорію і практику укладання словників називається *лексикографія*
10. Відтінок мовлення, який підкреслює ділові стосунки між учасниками спілкування, називається *офіційний*

б) перевірка;

в) оцінювання.

V. Опрацювання нового матеріалу.

У мові наявні звороти, які в певних мовленнєвих ситуаціях повторюються без змін як усталена словесна формула. Від фразеологізмів вони відрізняються тим, що їхні компоненти зберігають своє пряме лексичне значення і їм не властиве емоційно-експресивне забарвлення. Розрізняють три види таких стійких словосполучень: *кліше, штампи, канцеляризми*.

Кліше – звичний зворот, регулярно повторюваний у певних умовах і контекстах для тотожного позначення адекватних ситуацій, стосунків між людьми тощо. Наприклад, існують кліше мовного етикету: *добрий день, доброго здоров'я, радий Вас бачити, до побачення, на добраніч, будьте здорові, на все добре, будь ласка, якщо Ваша ласка, ласкаво просимо, будьте люб'язні, щиро дякую, глибоко вдячний, з повагою, шановний пане, вельмишановний добродію, з роси й води, бажаю щастя й добра Вам*.

Одним із джерел забруднення літературної мови є **словесні штампи** – слова й вирази, часто й одноманітно повторювані без урахування контексту, які збіднюють, знеособлюють мову. Унаслідок частого вживання вони втратили свою оригінальність: *висвітлити цілий комплекс проблем, набула гостроти ситуація*. Стандартизовано звучать вислови з книжними прийменниками *з метою, у відповідності до, у справі, зважаючи на* і под.

Канцеляризми – слова та сталі форми словосполучень, вживання яких характерне винятково для норм спілкування, прийнятих офіційно-діловим стилем мовлення. Канцеляризми – слова й мовленнєві звороти, що позбавляють образності, емоційності та індивідуальності стилю, надають йому нейтрального, офіційного та шаблонного значення.

Вправа. Прочитайте текст і з'ясуйте, до якого стилю він належить. Схарактеризуйте мовні засоби виразності. Назвіть кліше, які, на вашу думку, насичують текст.

6 червня в Україні відзначали День журналіста. У процесі роботи журналісти бувають у найрізноманітніших місцях і висвітлюють свіжі й цікаві новини. Не дарма їх в народі називають четвертою владою, адже

вони доносять до читачів важливу й потрібну інформацію. Сьогодні, коли московські орки знищують українські міста та села, вбивають українських дітей, ми по іншому сприймаємо роботу журналістів. Наші медійники подекуди ціною власного життя розповідають нам правду про війну, про подвиги наших захисників та життя всіх мешканців країни у стані війни. Пам'ятаємо та шануємо своїх Героїв (З криворізької газети).

3. Робота з прикладом інтерв'ю.

Уважно прочитайте запропонований текст інтерв'ю вчителя фізичної культури Василька Олександра Володимировича. Трансформуйте його, додавши форми звертання, термінологічну, професійну лексику, мовні кліше.

1. Яку професію Ви хотіли мати у дитинстві?

Вихователя

2. Коли Ви вирішили стати учителем?

Після закінчення школи

3. Чому Ви вибрали саме цю професію?

Завжди любила спілкуватися та грати з дітьми

4. Скільки років Ви працюєте в нашій школі?

22 роки

5. Ваше кредо, улюблений вислів.

Поступай завжди так, як ти хочеш, щоб до тебе ставилися інші.

6. Яке у Вас хобі?

Раніше - туризм, тепер – кулінарія.

VI. Завершальний етап. Підсумки уроку. Рефлексія.

Речення для рефлексії:

- Сьогодні я навчився / навчилася...
- Найбільше мені сподобалось...
- Я запам'ятав / запам'ятала...

Повідомлення домашнього завдання. Складіть власний текст, який за структурою за мовними засобами становитиме інтерв'ю. Тема – «Інтерв'ю з кумиром».

**Конспект уроку для формування комунікативних умінь і навичок
засобами мовних кліше в 11 класі (профільний рівень)**

Тема: Стаття до журналу або шкільного вебсайту в публіцистичному стилі.

Клас: 11 (загальноосвітній навчальний заклад, профільний рівень).

Тип уроку: розвитку зв'язного мовлення.

Мета: повторити відомості про публіцистичний стиль мовлення, зосередити увагу на мовних аспектах написання статті, використанні клішованих одиниць у медійних текстах; навчити писати статтю в журнал або на вебсайт; розвивати логічне й образне мислення; збагачувати й уточнювати словниковий запас; формувати навички самостійної творчої роботи; виховувати толерантність, об'єктивність мислення, естетику слова, почуття любові української мови та до рідного краю, рідного міста, його мешканців, їх професій тощо.

Обладнання: текст статті з газети, журналу, інтернету, презентація, додатковий матеріал, підручник Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.

ХІД УРОКУ

I. Організація навчальної діяльності.

Привітання, перевірка готовності.

II. Повідомлення мети та завдань уроку.

Слово вчителя

«Той, хто формує суспільну думку, сильніший за того, хто видає закони», – сказав свого часу Авраам Лінкольн. Я думаю, ви погодитесь із цим висловом. А хто в нашому суспільстві є тим, хто формує цю саму думку?

Правильно, журналісти. Сьогодні на уроці ви й виступите у ролі журналістів, спробувавши переконати присутніх у правильності саме своєї позиції щодо того чи того питання, яке вам буде запропоноване для висвітлення.

Отже, тема уроку така: «Написання статті до журналу або шкільного вебсайту в публіцистичному стилі». Протягом роботи над статтею ви маєте показати не тільки ваше вміння створювати новий мовний продукт, але й продемонструвати свій «журналістський нюх» щодо пошуку інформації, аналізу фактів, виокремлення головного серед другорядного, а найголовніше – вміння по-новому поглянути на звичайні речі.

III. Актуалізація опорних знань.

Як бачите, заявлена тема потребує певних теоретичних знань з питань стилістики, психології, літературознавства. Деякими ви вже володієте, з деякими познайомитесь сьогодні на уроці. Отже, пропоную виконати тестові завдання, які дадуть вам змогу поринути у світ публіцистики.

Тестування:

- В українській мові функціонує: а) 5 стилів мовлення; б) 6 стилів мовлення; в) 3 стилі мовлення; г) 7 стилів мовлення.
- В офіційних обставинах використовуються такі стилі: а) науковий; б) офіційно-діловий; в) публіцистичний; г) розмовний; д) художній.
- Побут людей, бесіди між рідними, знайомими – це сфера використання: а) офіційно-ділового стилю; б) публіцистичного стилю; в) розмовного стилю; г) конфесійного стилю.
- Слова-терміни, іншомовні слова, складні речення – це мовні ознаки: а) наукового стилю; б) офіційно-ділового стилю; в) публіцистичного стилю; г) художнього стилю.
- Жанри художнього стилю: а) вірш; б) стаття; в) п'єса; г) доповідь.
- Встановіть відповідність між стилем та його функцією:

а) художній б) науковий в) офіційно-діловий г) розмовний д) публіцистичний	1. Інформувати про щось, давати вказівки й рекомендації 2. Свідомо створювати новий мовний продукт 3. Показувати свою позицію 4. Показувати своє ставлення до певної людини чи події 5. Завдяки вживанню певних мовних засобів викликати певні емоції та почуття
--	--

б) науковий переживання	2. Впливати на почуття, викликати естетичні
в) розмовний повчати	3. Доносити інформацію релігійного змісту,
г) офіційно-діловий	4. Передавати, доводити наукову інформацію
д) публіцистичний	5. Агітувати, переконувати, спонукати до дії
е) конфесійний	6. Спілкуватися, обмінюватись думками

Ключ: 1 – Б 2 – А Б В 3 – В 4 – А 5 – А В 6 – А-2, Б-4, В-6 ,Г-1, Д-5, Е-3

IV. Опрацювання нового матеріалу.

Презентація «Публіцистичний стиль» супроводжується коментарями вчителя.

Щоб не помилитись у своїй роботі, пропоную виконати завдання, яке продемонструє вам, що повинен враховувати автор статті під час її створення.

V. Практична робота

1. Прочитати статтю, присвячену працівникам металургійно-гірничої галузі нашого міста. Проаналізуйте її відповідно до вимог, які висуваються до журналістських матеріалів.

Могутня сила Кривбасу

16 липня ми відзначаємо одне з головних професійних свят України – День працівників металургійної та гірничодобувної промисловості. У Кривому Розі діють чимало шахт, кар'єрів, заводів, тому для нашого регіону це особливий день, коли шанують важку працю сильних і мужніх людей.

Професії металурга та гірника залишаються справою загартованих, працьовитих, стійких духом людей. Ваш професіоналізм, майстерність та відповідальність у виконанні виробничих завдань, шановні працівники Криворізького залізорудного комбінату, заслуговують широкого визнання, поваги і глибокої вдячності. Ви гідно тримаєте трудовий фронт і значно підтримуєте економіку нашої країни.

Кожна ваша робоча зміна – це буріння виробок, видобуток руди під землею та бризки розпеченого металу – у ливарному цеху на поверхні. Чимало з вас з початку повномасштабної війни РФ проти України стали на захист рідної країни, даруючи нам мирне життя і можливість працювати. Заради майбутнього наших дітей, міста, країни ви робите все можливе і неможливе, виганяючи ворога з українських земель. Дякуємо за ваш подвиг та відданість Батьківщини до останнього подиху. Світла пам'ять тим Героям, хто вже не повернеться додому ніколи...

Дорогі шахтарі і металурги! Ви сталева міць та могутня сила Кривбасу і України! Ваша непохитна витримка і злагожденість у виконанні виробничих завдань працюють на спільний і позитивний результат. Ви це успішно доводите не тільки у мирний, але й у воєнний час, в якому ми нині живемо.

У День металурга і гірника бажаємо здоров'я, сталевій і залізній удачі, професійних успіхів у всіх ініціативах і починаннях. Зичимо процвітання, мирного неба і найшвидшої Перемоги України над російським ворогом. За нами – правда, а це – найпотужніша зброя. Слава Україні! (З криворізької газети).

VI. Завершальний етап. Підсумки уроку. Рефлексія.

Речення для рефлексії:

- Сьогодні я навчився / навчилася...
- Найбільше мені сподобалось...
- Я запам'ятав / запам'ятала...

Повідомлення домашнього завдання.

Підготуйте матеріал для публікації на тему, яка вас хвилює, під гаслом криворізьких журналістів *«Тримаємо друкований інформаційний фронт. Працюємо задля перемоги України!»*.

МОВНА ВІКТОРИНА

Позакласний захід з української мови, присвячений Дню журналіста (6 червня)

Мета: сприяти залученню учнівської молоді до журналістського гуртка «Акули пера»; розвивати творчі здібності старшокласників шляхом реалізації проєктної діяльності; формувати комунікативну компетентність школярів методом лінгвістичної вікторини; виховувати позитивне ставлення до рідної мови, прагнення підвищувати власну культуру мовлення.

Обладнання: ватмани, олівці, клей, конверти з завданнями, періодичні видання, аудіо записи та апаратура для озвучення свята.

ХІД ЗАХОДУ

Початок вікторини: звучить музика, на екрані з'являються світлини перших шпальт відомих вітчизняних та зарубіжних газет, журналістські статті, зображення роботи українських журналістів.

Ведучий 1. Вітаємо всіх із прийдешнім святом!

Ведучий 2. Журналіст – професія унікальна! Цікава, пізнавальна, актуальна!

Ведучий 1. Журналіст завжди у вирі подій, серед потоку різноманітної інформації, на фото з репортажів, на сторінках газет, він у курсі оперативних новин – автор і виконавець сюжетів про наше життя!

Ведучий 2. 6 червня в Україні відзначають День журналіста. Відповідальна і небезпечна професія навіть у мирний час, у військових реаліях стала ще більш ризикованою. Багато журналістів наражають на небезпеку себе і своє життя, щоб показати світові правду про бойові дії в Україні.

Ведучий 1. День журналіста в Україні був заснований першим президентом країни Леонідом Кравчуком в 1994 році. Датою свята обрали знаменний день для української журналістики – 6 червня. Саме цього дня у Брюсселі Національна спілка журналістів України переважною більшістю голосів була прийнята до лав Міжнародної федерації журналістів.

Ведучий 2. З нагоди свята хочемо привітати наших українських і особливо криворізьких журналістів з їх професійним днем!

Ведучий 1. Нових вам злетів! В добрий час!

Хай супроводжують удачі,
 Натхнення й сонячність надій
 У повсякденності гарячій,
 В стрімкій буденності подій.
 Всепереможної вам віри!
 Довіри й правди – на роки!
 І хай таланить вам без міри,
 Шановні наші земляки!

Ведучий 2. Ми раді вітати всіх, хто завітав сьогодні до нас на конкурсно-розважальну програму «Акули пера».

Журналіст повинен добре володіти словом, демонструвати культуру спілкування, знання мовних норм, одним словом, бути грамотним.

Ведучий 1. Увага! Конкурс «Журналіст-усезнайко».

Ведучий 2. Командам приготуватися до запитань. Чим більше правильних відповідей ви дасте, тим більше балів отримуєте.

Перший блок запитань:

1. До якого різновиду жанрів належить репортаж? *(До інформаційного).*
2. З наведених висловів виберіть фразеологізм: *підкласти свиню, сфера обслуговування, гарячий час, добрий день (Підкласти свиню).*
3. Вислів *дати пугівку в життя* є мовним кліше чи штампом? *(Штамп).*
4. Що таке лід у журналістиці? *(Перший абзац статті).*

5. До яких одиниць ви зарахуєте вислів *всенародне обговорення*?
(Мовне кліше).

6. На який склад падає наголос у словах *навчання, бородавка, вітчизн, індустрія, котрий*? (Другий).

7. Як ви напишете слова *вебсайт, вебсторінка, веббраузер*? (Разом).

8. Чи є правильними вислови *діюче законодавство, існуючі ціни, читаюча публіка, у значній мірі, в першу чергу*? (Чинне законодавство, теперішні ціни, читацька публіка, значною мірою, передусім, найперше).

9. Утворіть форми іменників у кличному відмінку: *пан, пані, панна, добродій, добродійка*. (Пане, пані, панно, добродію, добродійко).

10. Знайдіть у поданих реченнях клішовані одиниці. **Як керівник організації я маю бути водночас і лідером, й управлінцем, і добросовісним громадянином. Сьогодні фахівці радять загартовувати дитину водою з перших місяців життя. Це питання не варте уваги стількох учасників конференції.**

Другий блок запитань:

1. До якого різновиду жанрів належить замітка? (До інформаційного).

2. Як ви напишете слова *твітер, тул*? (З малої літери, без лапок).

3. На який склад падає наголос у словах *випадок, вірші, лате, фольга разом*? (Другий).

4. Що означає хедлайн у журналістиці? (Заголовок, підзаголовок газетного матеріалу).

5. Чи правильними є вислови на протязі дня, приймати участь, вірна відповідь, виключно, довгий час? (Упродовж / протягом дня, брати участь, правильна відповідь, винятково, тривалий час).

6. До яких одиниць ви зарахуєте вислів *боротьба з тероризмом*?
(Мовне кліше).

7. Вислів у даний час є мовним кліше чи штампом? (Штамп).

8. Правильним поєднанням слів є вислів *дуже дякую* чи *велике дякую*?
(Дуже дякую).

9. Утворіть форми іменників у кличному відмінку: *пані Катерина, пані інженер, професор, лікар, пані вчителька. (Пані Катерино, пане інженер, професоре, лікарю, пані вчителько).*

10. Знайдіть у поданих реченнях клішовані одиниці. *Цьогорічна стихія завдала селянам збитків на суму 100 тис. грн. Чинний правопис завдає багато клопоту й викладачам, і студентам, і журналістам. Я назвав його проклятим питанням, тому що воно обговорюється і ніяк не знаходить фінального рішення.*

Ведучий 1. А зараз прозвучить пісня «Мова єднання – це українська» у виконанні учениці (ПШБ, клас).

Ведучий 2. Команди, ви готові? Запрошуємо вас на презентацію макету газети. Шановні члени журі, просимо переглянути робот наших учасників та виставити бали від 1 до 5 за правильне виконання, за творчий підхід, за грамотне оформлення й гідну вербальну презентацію.

Ведучий 1. Останні оцінки виставлено, журі може підрахувати бали за всі конкурси та оголосити нам результати.

Ведучий 2. Шановні пані та панове! Наш конкурс добігає кінця, і зараз ми дізнаємося, яка команда набрала найбільшу кількість балів і стала переможцем нашої вікторини.

Ведучий 1. Для оголошення результатів нашого конкурсу «Акули пера» та нагородження переможців запрошуємо на сцену голову журі.
(Звучать урочиста мелодія. Відбувається нагородження).

Ведучий 2. Ми вітаємо вас усіх з Днем журналіста. Ми певні, що сьогодні кожен зміг відчути себе в ролі журналіста. Нехай щастить Вам у житті, чистих рос вам, мудрої думки, краси і нев'янучої вроди. Будьте завжди впевнені в собі. Слава Україні!

Разом. *(на фоні мелодії)* Героям слава!

ДОДАТОК Г

План роботи

гуртка юних філологів-журналістів «Акули пера»

(Назва ЗЗСО, ПІБ керівника гуртка)

№ п\п	Завдання	Відповідальні	Термін виконання	Примітка про виконання
1.	Мовностилістичний аналіз новинних текстів. Поняття про мовні кліше.	Члени гуртка (ПІБ учня чи учениці, клас)		
2.	Інформаційно-аналітичний аналіз текстів. Структурні особливості кліше в регіональних ЗМІ.	Члени гуртка (ПІБ учня чи учениці, клас)		
3.	Вивчення текстів «future». Семантичні різновиди мовних кліше.	Члени гуртка (ПІБ учня чи учениці, клас)		
4.	Продукування масмедійних текстів з використанням мовних кліше.	Члени гуртка (ПІБ учня чи учениці, клас)		

Примітка: до плану можуть бути внесені зміни, які відобразатимуть прагнення членів гуртка висвітлювати найактуальнішу інформацію, що викликатиме зацікавлення й попит.

ВИПУСК ГАЗЕТИ, ПІДГОТОВЛЕНОЇ УЧНЯМИ ШКІЛЬНОГО
ГУРТКА «АКУЛИ ПЕРА»

АКУЛИ ПЕРА 2023 №1

ДЕНЬ ЗНАНЬ

ІСТОРІЯ СВЯТА

Вересень 2023 року

Щороку в перший день осені в Україні відзначають День знань. Саме в цей день в усіх школах на урочистих лінійках лунають "перші дзвоники", які сповіщають про початок нового навчального року.

Випуск 1

Школярі у формі разом з вчителями та батьками шукають свій клас у дворі школи, слухають промови директора, часто представників місцевої влади та священників, а також віршики від "першачків". Усі обмінюються враженнями від літа, що минуло, та обговорюють прийдешній навчальний сезон.

Зверніть увагу:

- Школа — частина життя
- Які почуття викликає у вас школа?
- Культура мовлення!
Хочу бути грамотним!

Особливу увагу приділяють тим, хто йде "перший раз у перший клас", адже для них цей день — особливий. Особливий, як і для 11-класників, які "перший дзвоник" чують востаннє.

Вчителі ж отримують букети квітів)))

У цьому випуску

Після програми виступів та промов класи, як правило, збираються на виховні години, на яких класний керівник оголошує, зазвичай, організаційні моменти щодо початку нового навчального року.

Свято першого дзвоника	1
Інтерв'ю дня «Рідна школа в серці навіки»	2
Хвилинка грамотності для криворіжців: мовні кліше	3
Поетична сторінка	4

Стр. 2

ДЕНЬ ЗНАНЬ

Інтерв'ю дня «Рідна школа в серці навіки»

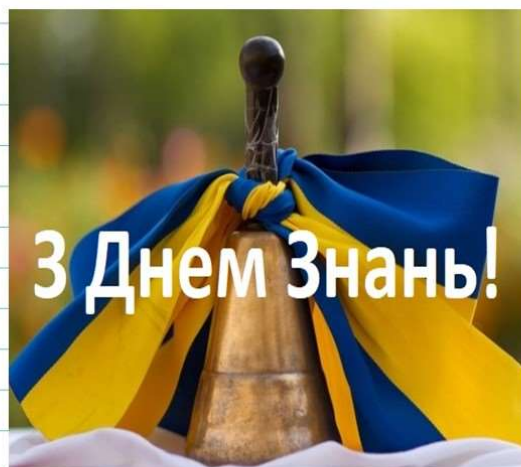
«Мені пощастило — школа, де я вчилася до 9-го класу, мала власну газету й керівника, який нею горів. Нас возили до Святогірська на всілякі фестивалі, тренінги, й мені це дуже подобалося. Тож як перейшла до нової школи у Кривому Розі, заявила: «Буду робити вам газету». А вони мені: «У нас українською ніхто не читає». Довелося пояснювати, що газета передусім потрібна не тим, хто читатиме, а тим, хто її робить.

класі, якимось не запам'ятався. Усюди пишуть про нещасних школярів, а нам, по суті, байдуже. Батьки пропонували випускний у кафе, але ми сказали: «Просто дайте грошей, ми на море з'їздимо». Ми приймаємо реальність і не намагаємося з нею сперечатися. Сподіваємося, що нас відпустять до університету хоча б у жовтні. Кажуть, дистанційне навчання може і пів року тривати, але я не розумію —

Підпрацьовувала тим, що вела інстаграми кав'ярень. Тепер переглядаю акаунти київських, харківських кав'ярень, і розумію, що мої світлини нічим не гірші, тож і після школи зможу цим займатися. Мій інтерес — комерційна фотографія. А ще, можливо, реклама. Там багато грошей, і вона завжди буде потрібна. Займатися треба тим, що не замінять машини. Не всі усвідомлюють, що за 10 років можна лишитися без роботи.

*Аня Стариченко, 11 клас,
родом з Дружківки*

На випускний я надто не чекала — один у мене вже був у 9-му

Хвилинка грамотності для криворіжців: мовні кліше

Кліше, якими можна ввести тезу:	Кліше, якими можна ввести приклади:
<i>Я вважаю, що...</i>	<i>Наприклад:...</i>
<i>На мою думку,...</i>	<i>Яскравим прикладом цієї ситуації може бути історія, яка трапилася зі мною...</i>
<i>На моє глибоке переконання,...</i>	<i>За приклад може правити такий випадок.</i>
<i>Переконаний, що важко не погодитися з тим, що...</i>	<i>Проілюструвати наведене вище твердження може такий приклад.</i>
<i>Цілком справедливим буде твердження, що...</i>	<i>Прикладів, які наочно підтверджують запропонований аргумент, безліч. Зупинюся на одному.</i>
<i>Мені здається, що...</i>	
<i>Як на мене, то...</i>	<i>Життя дає нам багато прикладів подібної поведінки людей.</i>
<i>Без перебільшення можна стверджувати, що...</i>	<i>Факти, як ніщо інше, переконують у виправданості наведеного вище твердження.</i>
<i>Істинним можна вважати твердження (думку, позицію) про те, що...</i>	
<i>Багато хто (людей) вважає, що... Не можу не приєднатися до такого погляду.</i>	Кліше для висновку <i>Отже, ...Таким чином, ...</i>
<i>Можливо, багато хто й не погодиться зі мною (моєю позицією, поглядом, твердженням), але з усією впевненістю хочу заявити, що...</i>	<i>Підсумовуючи сказане, хотілося б ще раз наголосити...</i>
<i>Уважаю, що не може бути піддана сумніву позиція, згідно з якою..., адже вона, ця позиція, ґрунтована на досвіді багатьох поколінь.</i>	<i>Висновком до запропонованих міркувань може бути таке твердження...</i> <i>Проаналізувавши аргументи «за» й «проти», можу стверджувати, що...</i>
<i>Зразки окремих кліше, які можуть бути взяті на озброєння для аргументації:</i>	<i>Насамкінець хотів би ще раз наголосити...</i> <i>Логіка моїх міркувань підводить до висновку...</i>
<i>Щоб підтвердити свою думку, скажу таке:...</i>	<i>Підсумком моїх міркувань стане така думка:...</i>
<i>На підтвердження виправданості своєї позиції наведу такий, як на мене, переконливий аргумент.</i>	

2023 №1

**РІДНА ШКОЛА
РІДНИЙ ДІМ**

**Адреса
редакції:
м. Кривий Ріг,
пр. Гагаріна, 54**

ПОЕТИЧНА СТОРІНКА

Надія Красоткіна

Школа

Школа — велика дитяча
країна,
В ній відкривається бі-
лий наш світ.
Тут пізнає себе кожна
дитина,
І відправляється звідси
в політ.
Знань надається тут
першооснова,
Жити, дружити учились
ми в ній.
Школу скінчили та ли-
немо знову
В дзвінкоголосий і раді-
сний рій.
В школі так щиро смія-
тися вміли,
Рішення легко прийма-
лися в нас.
Впевнено всі ми до мрії
летіли...
А повернутись не сила
й не час...

Надія Красоткіна

Випускники

Між степами, між лісами,
Тільки вийдеш на поріг,
Пролягають перед нами
Просто тисячі доріг.
На яку із них ступити,
Щоб удачу принесла?
Щоб у щасті потім жити
І щоб доля розцвіла...
Доле, будь до нас прихильна,
Дай в житті дороговказ.
Щоб була в нас доля вільна
Й сонце сяяло для нас...

**ПОВЕРТАЮСЯ
ДО НАВЧАННЯ**

ГУРТКОВЕ ЗАНЯТТЯ

Робота з масмедійними текстами.

Особливості вживання кліше в мові журналістів

Мета: вивчення особливостей тематичної й структурної організації текстів масмедійного спрямування, їх мовної складової, специфіки вживання мовних кліше, їх комунікативний потенціал у тексті; удосконалення знань про стилістичний потенціал журналістських матеріалів; розвиток творчих здібностей учнів профільної школи; формування мовної та комунікативної компетентності здобувачів освіти методом гурткової роботи; виховання дбайливого ставлення до мовлення, усвідомленої мовленнєвої поведінки, прагнення удосконалити культуру мовлення.

Обладнання: підготовлені до аналізу тексти журналістських публікацій (електронна мережа, вирізки з газет тощо), словники української мови, довідники з культури мовлення.

Коментар: для проведення гурткового заняття учитель може поділити учасників на кілька груп, розподіливши завдання за рівнем складності чи тематикою.

Тривалість: визначає керівник гуртка (відповідно до плану роботи).

Місце проведення: класна кімната (кабінет української мови, приміщення бібліотеки тощо).

ХІД ЗАНЯТТЯ

Виконання завдань, спрямованих покращити розуміння структури й наповнення масмедійних текстів. Передбачається опрацювання лінгвістичного матеріалу, що відображає сучасний стан української мови, відомості про культуру мовлення журналістів, у тому числі й регіонального рівня.

Завдання 1. Прочитайте текст, призначений для публікації на сторінках регіональної газети. Визначте його тематику й структуру. До якої рубрики Ви можете зарахувати наведений зразок? Назвіть кліше, використані в тексті.

Сьогодні, 1 жовтня, Україна відзначає три державних і християнських свята – День захисників і захисниць України, День Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва. Зазвичай ці свята ми відзначали 14 жовтня, проте через реформу церковного календаря в Україні з 2023 року святкування перенесено на 1 жовтня. Ми живемо у нелегкий час, коли щодня і щоночі потрібно відстоювати суверенітет і незалежність власної країни.

Ми нащадки славетного роду козаків – сильних, мужніх, безстрашних, які свого часу теж віддавали життя за права та свободу українців. Чимало працівників Криворізького залізорудного комбінату зараз разом з іншими воїнами героїчно виборюють незалежність нашої країни від імперських амбіцій московитів, даючи нам можливість жити, працювати, виховувати дітей і планувати своє майбутнє. Ви всі є мужні воїни та великі Герої нашої рідної землі, які стоять на захисті України в найтяжчі часи сьогодення.

З нагоди значущих для нас усіх свят бажаємо працівникам комбінату і всім Захисникам та Захисницям України незламної волі й надійного родинного тилу, міцного здоров'я та довголіття, бадьорості духу і злагоди. Нехай Пресвята Богородиця охороняє вас від усіх негараздів, а нашій Україні принесе Перемогу, мир і щастя! (Із сайту газети АТ «Криворізький залізорудний комбінат»).

Завдання 2. Прочитайте журналістський матеріал, опублікований на інформаційному порталі криворізької газети «Червоний гірник». Піддайте текст мовностилістичному аналізу. Чи вдається автор до використання мовних кліше? Доповніть матеріал власними кліше, щоб посилити інформаційну насиченість тексту, надати соціальної гостроти. За потреби відредагуйте текст.

Забезпечуємо питною водою жителів Криворізького району

В Софіївці, Миролюбівці та в Олександрівці запрацювали водоочисні станції. Це значить, що майже 10 тисяч мешканців тепер мають доступ до якісної питної води.

Завдяки співпраці Дніпропетровської обласної ради з американсько-українським фондом «RAZOM» вже встановлено 14 таких станцій в Нікопольському та Криворізькому районах. Наразі планується виготовлення та установку ще 6 станцій.

Водоочисні станції встановлюють в населених пунктах, які постраждали від теракту на Каховській ГЕС. (Із сайту газети «Червоний гірник»)

Завдання 3. Ознайомтеся з публікацією криворізьких журналістів щодо суспільно-громадського життя мешканців міста. Відредагуйте текст, дотримуючись норм культури мовлення, правопису української мови.

22 вересня команда ДЮРП «Янголи» (Криворізький ліцей №24 Криворізької міської ради) випробувала себе на витримку, силу та спритність.

Навчально-практична екскурсія до пожежної частини вкотре підтвердила на скільки важливою, відповідальною та складною є професія рятувників.

Юні рятувники із захопленням випробували на собі лише маленьку частинку важкої праці і переконалися в тому, що вони справжні герої!

(Із сайту газети «Червоний гірник»)

Завдання 4. Робота в парах. Удосконаливши масмедійний текст із попереднього завдання, використайте відомості, подані в ньому, для створення власного журналістського твору. Уявіть, що ви маєте взяти інтерв'ю в працівника пожежної служби або служби ДСНС України. Сформулюйте питання, на які твій колега (член мовного гуртка) має дати відповіді. Які мовні кліше було використано для підготовки вашого спільного тексту?